

KS. JÓZEF SZYMAŃSKI – LUBLIN

ORGANIZACJA OPIEKI DUSZPASTERSKIEJ NAD WYCHODŹSTWEM POLSKIM W BELGII W LATACH 1930-1947*

Na potrzebę zorganizowania opieki duszpasterskiej wśród Polaków w Belgii, zwrócił uwagę w liście do prymasa Polski w 1923 r., ambasador Rzeczypospolitej w Brukseli¹. Z podobną prośbą występowało również Poselstwo Polskie w tym kraju. W piśmie wysłanym z Ambasady Polskiej można przeczytać: „Mam² zaszczyt ponowić wyrażoną już wielokrotnie przez tutejsze Poselstwo prośbę o bezzwłoczne wyznaczenie i przysłanie księdza, który [...] pełniłby obowiązki duszpasterza wśród polskiej kolonii robotniczej w Belgii, pozbawionej obecnie wszelkiej opieki religijnej”³. Oficjalnie jednak, z prośbą o zorganizowanie stałej opieki duszpasterskiej dla Polaków w Belgii zwrócił się kard. Mercier⁴.

Do zorganizowania i wyznaczenia odpowiedniego kapłana na rektora Polskiej Misji Katolickiej (dalej: PMK) w Belgii, spośród polskich duszpasterzy we Francji, zobowiązano rektora PMK we Francji – ks. W. Szymbora⁵. Decyzję o po-

* Stan opieki duszpasterskiej nad Wychodźstwem polskim w Belgii do 1930 r. autor przedstawił w: *Początki Polskiej Misji Katolickiej w Belgii*, „Roczniki Teologiczne”, 52 (2005) z. 4, s. 85-105.

¹ Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie (dalej: AAG), Archiwum Prymasa Polski (dalej: APP), Akta Protektora Wychodźstwa Polskiego (dalej: APWP), Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Poseł Rzpolt. Polskiej, Do Księdza Prymasa, Bruksela, dn. 14 maja 1923.

² Cytaty z zachowaniem oryginalnego stylu i składni.

³ AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Charge d’Affaires a.i. Poniński, Do Jego Ekscelencji Księdza Kardynała Edmunda Dalbora, Arcybiskupa Prymasa Gnieźnieńsko-Poznańskiego, Pałac Biskupi, Poznań, Bruksela, 24 IX 1924. Ze swej strony Ambasada Polska deklarowała, że „wystara się u Episkopatu Belgijskiego o bezpłatne utrzymanie i mieszkanie dla rzeczonoego duszpasterza n.p. w jednym z prowincjonalnych klasztorów”.

⁴ AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Odpis. Archevêché De Malines. Cher et Eminentissime Seigneur, le 31 août 1925.

⁵ AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Charge d’Affaires a.i. Poniński,

wołaniu PMK w Brukseli ks. prymas podjął w styczniu 1926 r.⁶, a zorganizowanie jej i opiekę duszpasterską nad Polakami powierzył ks. dr T. Kotowskiemu⁷.

Działalność PMK obejmowała terytorium całej Belgii. Rektora i księży kapelanów mianował prymas Polski w porozumieniu z episkopatem belgijskim⁸. Odtąd PMK organizowała stałe dojazdy księży kapelanów „do większych ośrodków robotniczych, kładąc szczególny nacisk na zachowanie polskiego charakteru w nabożeństwach, udzielaniu sakramentów św. i nauczania Katechizmu po polsku w kościele i szkołach”⁹. Do pracy duszpasterskiej wśród Polaków zgłosili się duchowni: 1) Ojciec Kosibowicz T.J. z Enghien, 2) O. Pelikan T.J. z Enghien, 3) ks. Mościcki z Louvain, 4) O. Leon Podgórny dominikanin z Louvain, 5) O. Władysław Pająk¹⁰, 6) Wołek, 7) Gmurowski, 8) Kostecki z Tournay. Zobowiązali się oni do wyjazdów, jeden lub dwa razy w miesiącu¹¹. Pomimo zaangażowania się do pracy duszpasterskiej księży studentów i zakonników, rektor nie był zadowolony z ich oddziaływania duszpasterskiego¹². „Górnicy – napisał rektor do

Do Jego Ekscelencji Księdza Kardynała Edmunda Dalbora, Arcybiskupa Prymasa Gnieźnieńsko-Poznańskiego, Patac Biskupi, Poznań, Bruksela, 24 IX 1924.

⁶ *Polska Misja Katolicka w Belgji*, „Biuletyn Komitetu Opieki Kulturalno – Społecznej dla Wychodźstwa Polskiego w Belgji”, lipiec – sierpień 1926, s. 3; *Polska Misja Katolicka w Belgji, Danji i Holandji*, „Biuletyn Katolików Polskich w Belgji, Danji i Holandji”, 8/12 (1927) s. 1.

⁷ AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Bp. Piotr [Mańkowski], Do Jego Eminencji Najprzewielebniejszego Księdza Kardynała Prymasa E. Dalbora w Poznaniu, Włodzimierz, dnia 16 stycznia 1926 r. Nr 36; Ks. Tadeusz Kotowski, Do Jego Eminencji Najdostojniejszego Xiędza Metropolity Gnieźnieńsko-Poznańskiego, Prymasa Polski, Protektora Polskich Misji Zagranicznych, Raport z działalności Pol. Misji Kat. w Belgji od 15-I. do 15-X. 1926 r.; J. B a k a l a r z, *Kard. August Hlond – prekursor nowoczesnego apostołatu emigracyjnego*, „Studia Towarzystwa Chrystusowego dla Polonii Zagranicznej”, 2 (1989) s. 63-64; B. K o ł o d z i e j, *Opieka duszpasterska nad wychodźcami polskimi do roku 1939*, Poznań 2003, s. 296.

⁸ AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Ks. Tadeusz Kotowski, Do Jego Eminencji Najdostojniejszego Xiędza Metropolity Gnieźnieńsko-Poznańskiego, Prymasa Polski, Protektora Polskich Misji Zagranicznych, Raport z działalności Pol. Misji Kat. w Belgji od 15-I. do 15 X 1926 r.

⁹ Tamże; *Polska Misja Katolicka w Belgji*, „Biuletyn Komitetu Opieki Kulturalno – Społecznej dla Wychodźstwa Polskiego w Belgji”, październik 1926, s. 3; W. P a j a k, *Polacy w Belgji*, „Polacy Zagranicą”, 2 (1932) s. 16; J. S z y m a ń s k i, *Z dziejów szkolnictwa polonijnego w Belgii w okresie międzywojennym*, „Studia Polonijne”, 25 (2004) s. 103-124.

¹⁰ Ojciec dr Wł. Pająk należał do Zgromadzenia OO. Saletynów, przed Bożym Narodzeniem został „niespodziewanie” odwołany do kraju. Zob. AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Ks. Tadeusz Kotowski, Do Jego Eminencji Najdostojniejszego Xiędza Metropolity Gnieźnieńsko-Poznańskiego, Prymasa Polski, Poznań, Bruxelles, le 14/XII 1926 r.

¹¹ AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Ks. Tadeusz Kotowski, Do Jego Ekscelencji Najdostojniejszego Księdza Biskupa Łukomskiego w Poznaniu, Raport z działalności Misji Polskiej w Belgji od 15 I do 15 III 1926 r., Bruksela, dn. 18 III 1926. Poufne.

¹² AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Ks. Tadeusz Kotowski, Do Jego Eminencji Najdostojniejszego Xiędza Metropolity Gnieźnieńsko-Poznańskiego, Prymasa Polski, Protektora Polskich Misji Zagranicznych, Raport z działalności Pol. Misji Kat. w Belgji od 15 I do 15 X 1926 r.

ks. prymasa – nie mogą być obsługiwani przez księży Akademików, jedynie w niedzielę i święta – opieka duszpasterska jest w tym roku więcej niż niewystarczająca. [...] Zdając sobie sprawę z niechęci Episkopatu Belgijskiego do stałego duszpasterstwa polskiego [...] Stosunki kościelne wymagają tu niesłuchanie dużo taktu. [...] Misja jest zarzucana rezolucjami różnych kolonji polskich, domagających się ode mnie powiększenia dojazdów i bardziej stałej opieki duszpasterskiej”¹³.

Pomimo zorganizowania PMK ks. rektor Kotowski był niemal bezradny wobec bieżących potrzeb duszpasterskich. Dlatego, w liście do ks. prymasa napisał:

„Gorąco polecam łaskawości waszej Eminencji sprawę dwóch bodaj, Księży polskich, o których przysłanie najpokorniej proszę, jak również o łaskawą interwencję u odpowiednich władz celem przyspieszenia wysłania do Belgji dwóch Sióstr Szarytek, ostatnio na licznych wiecach Emigracja występuje niesłuchanie ostro przeciwko Misji domagając się stanowczo stałej opieki duszpasterskiej”¹⁴.

Starania ks. rektora Kotowskiego poparł Zarząd Centralnego Związku Towarzystw Polskich w Belgji, który w piśmie do prymasa A. Hlonda 13 II 1927 r. zwrócił się o „4 Księży Polaków”¹⁵. Prośby tej „o duszpasterzy dla zamieszkałych w Belgji Polaków – katolików” ks. prymas nie mógł spełnić z powodu jak to określił, niedostatecznej liczby kapłanów w kraju i na emigracji¹⁶. Choć zwrócił się w tej sprawie do kard. Kakowskiego metropolity warszawskiego, abpa Twardowskiego metropolity lwowskiego i księży biskupów w Tarnowie, Przemyślu, Łodzi i do wikariusza kapitulnego we Włocławku¹⁷. Z tej ostatniej diecezji, przydzielono do pracy duszpasterskiej ks. Kozłowskiemu¹⁸. Stanowiska na które był mianowany 2 III 1927 r., ksiądz jednak nie przyjął. Ponieważ, jak tłumaczył: „Kurja Włocławska mianowała go do Belgji bez uprzedniego porozu-

¹³ AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Ks. T. Kotowski Rektor PMK w Belgji. Jego Eminencja Najdostojniejszy Ksiądz Metropolita Gnieźnieńsko-Poznański Prymas Polski, Bruksela, dnia 2 XII 1926 r.

¹⁴ AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Ks. Tadeusz Kotowski, Do Jego Eminencji Najdostojniejszego Xiędza Metropolity Gnieźnieńsko-Poznańskiego, Prymasa Polski, Poznań, Bruxelles, le 14 XII 1926 r.

¹⁵ AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, M. Grzelak, prezes Zarządu Centralnego Związku Towarzystw Polskich w Belgji, Do Jego Eminencji Najdostojniejszego Księdza Kardynała Prymasa Polski, Boux dnia 13 II 1927 r.

¹⁶ AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Ks. Prymas A. Hlond. Do Zarządu Centralnego Związku Towarzystw Polskich w Belgji, 15 II 1927 r.

¹⁷ AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Ks. Rektor PMK T. Kotowski w Belgji, Jego Eminencja Ksiądz Metropolita Gnieźnieńsko-Poznański, Prymas Polski, Bruxelles, le 11 III 1927 r.

¹⁸ AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Ks. Tadeusz Kotowski Rektor PMK w Belgji, Przewielebny Ksiądz Prałat Zborowski, Kancelarja Prymasa Polski, Poznań, Bruksela, 24 II 1927; Archiwum Diecezji Włocławskiej (dalej: ADW), Zespół Archiwum Kurii Diecezjalnej we Włocławku. Dział Personalny. Akta ks. Kozłowskiego Stanisława 1890-1942. Sygn. KKDWi pers. 149, s. 61-62.

mienia się z nim – i – że w swoim czasie uzyskał roczny urlop dla poratowania zdrowia, – i – że obecnie jest zagrożony suchotami”¹⁹. Sytuację doskonale rozumiał biskup włocławski, skoro 4 kwietnia w liście do prymasa napisał: „po otrzymaniu powiadomienia od ks. rektora Kotowskiego, że ks. Kozłowski wskutek choroby nie będzie mógł poświęcić się pracy nad wychodźcami w Belgii, zająłem się zaraz wyszukaniem odpowiedniego kapłana, na jego miejsce wyznaczyłem ks. M. Szwabińskiego”²⁰.

Ponadto ks. rektor usiłował sprawami duszpasterstwa polskiego w Belgii zainteresować szersze gremia: „urzędowe, prasowe, społeczne i obywatelskie” w kraju. W tym celu, z pomocą Ligi Katolickiej w Poznaniu zorganizowano spotkanie na którym wygłosił referat „Stosunki Wychodźstwa polskiego w Belgii, oraz rola Kościoła i społeczeństwa w organizacji opieki nad niem”²¹. Wychodźstwo polskie było zniecierpliwione pozyskiwaniem przez rektora współpracowników „w zagłębiu Mons i Charleroi w 4-ch miejscowościach urządzono wiece, gdzie niesłuchanie ostro występowano przeciwko mnie [rektorowi] i Episkopatowi Polskiemu. Jedną z rezolucji głosi, że Misja Polska w Brukseli i Biskupi Polscy zapredali robotnika polskiego obcym i że prawdopodobnie rektor Misji w Brukseli został przekupiony przez Belgów i nie chce dopuścić kapłanów polskich do obsługi duszpasterskiej. [...] Sprawę pogarsza wyjazd do Polski ks. Kosibowicza T.J., który obsługiwał całą diecezję Tournai”²². Kapłan ten opisując sytuację PMK w Belgii, wprost sugerował Kancelarii Prymasa Polski, że „Do pracy duszpasterskiej wystarczy najprawdopodobniej na całą Belgię 3 gorliwych kapłanów. Jeden musi objąć część południowo-zachodnią, głównie departament Hainaut, drugi dep. Liège, gdzie komunizm szerzy spustoszenie wśród naszych górników, trzeci wreszcie część północną, zamieszkałą przez flamandów. Przy takiej obsadzie każda kolonia polska mieć będzie kapłana polskiego przynajmniej raz na miesiąc, zaś osady mniej liczne przynajmniej raz na dwa miesiące”²³.

Stałe duszpasterstwo na terenie Belgii zostało zorganizowane w 1927 r. w parafiach: Liège, Cheratte, Montegné, Micheroux, Winterslag, Waterschei, Peronnes i Boussu-Bois. W jego organizację i bezpośrednio w pracę duszpasterską zaangażował się ks. rektor i ks. Szwabiński²⁴, ich działania wspierali w okre-

¹⁹ AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Ks. Tadeusz Kotowski Rektor PMK w Belgii, Kancelarja Jego Eminencji Prymasa Polski, Poznań, Bruxelles, 18 III 1927.

²⁰ Archiwum Diecezji Włocławskiej. Zespół Archiwum Kurii Diecezjalnej we Włocławku. Dział Personalny. Akta ks. Szwabińskiego Michała 1901-1942. Sygn. KKDW1 pers. 340, s. 38.

²¹ AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Liga Katolicka. Sekretariat Jeneralny. Poznań – Al. Marcinkowskiego 22. II ptr. Poznań, dn. 31 III 1927 r. Zaproszenie na spotkanie z ks. T. Kotowskim.

²² AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Ks. Tadeusz Kotowski Rektor PMK na Belgie, Holandje i Danje, Kancelarja J.Em. Prymasa Polski, Wydział Opieki nad Polakami Zagranicą, Bruksela, dnia, 7 czerwca 1927 r.

²³ AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Ks. Kosibowicz T.J. W kwestji polskiej misji w Belgii. Ściśle poufne.

²⁴ AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Ks. T. Kotowski Rektor PMK

sie wakacyjnym: „X dr Ryniewicz z Warszawy, X. Edm. Majkowski z Poznania, X. dr Kowalski z Poznania, X. Ślusarz Saletyn z Tournai, X. Romer, Holender mówiący po polsku z diecezji Liège”²⁵. Przygodnie działalność duszpasterską Misji wsparli księża: Wojciechowski, Mościcki, Szlenk²⁶.

Podczas wizyty w Polsce (kwiecień 1927 r.) ks. rektor „otrzymał” od ks. prymasa, do organizowania stałego duszpasterstwa wśród wychodźstwa polskiego w Belgii dwóch stałych kapelanów²⁷. Jednym z nich był ks. Szwabiński²⁸, a drugim ks. Wojciechowski, który podjął pracę duszpasterską w Tournai. Niemniej jak argumentował nieco później następca rektora Kotowskiego, ks. Wł. Kudłacik „jedną z poważniejszych czynności Rektora jest wyjaśnianie powodów mniej więcej rozumnych, mających przekonać rodaków, że ksiądz polski przyjechać nie może. Smutne to, ale prawdziwe. Taki stan długo trwać nie może, by nie wywołać słusznego zresztą rozgoryczenia”²⁹.

Rektor Kotowski rozumiejąc status PMK i duszpasterza polskiego w tym kraju podjął próbę ich uregulowania. Zasugerował księdzu prymasowi przejęcie „pol- skich placówek kościelnych zagranicą na etat rządowy według norm stosowanych do naszych zagranicznych placówek państwowych. – Ponieważ, jak to uzasadniał – Nie ustalone dotąd normy prawne ks. ks. pracujących zagranicą sprawiają, że nie mamy ludzi, którzy by pracy duszpasterskiej zagranicą poświęcili się na stałe. Kapłani, którzy przyjeżdżają na rok lub na dwa nie traktują pracy duszpasterskiej zagranicą poważnie uważając swój pobyt za chwilowy. Taki sposób traktowania pracy misyjnej słuszenie rozgorycza naszą emigrację, która domaga się stałego duszpasterstwa”³⁰.

w Brukseli, Sprawozdanie z działalności Polskiej Misji Katolickiej w Brukseli za kwartał od 1-go czerwca do 1-go września 1927 r.

²⁵ AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Ks. T. Kotowski Rektor PMK w Brukseli, Sprawozdanie z działalności Polskiej Misji Katolickiej w Brukseli za kwartał od 1-go czerwca do 1-go września 1927 r.

²⁶ AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Sprawozdanie z działalności Polskiej Misji Katolickiej w Brukseli od I/IX do 31/XII 1927 r., Bruksela, 20 II 1928 r., s. 1-2; Zob. *Polska Misja Katolicka w Belgji, Danji i Holandji*, „Biuletyn Katolików Polskich w Belgji, Danji i Holandji”, 8/12 (1927) s. 2. Według wiadomości zawartych powyższym „Biuletynie” wśród duchowieństwa polskiego pracującego w Belgii i Holandii byli księża: Chmura, Mazurowski, Mościcki, Ślusarz, Szlenk, Szwabiński, Wojciechowski.

²⁷ *Opieka religijna nad Polakami w Holandji i Danji*, „Biuletyn Komitetu Opieki Kulturalno-Społecznej dla Wychodźstwa Polskiego w Belgji, czerwiec 1927, s. 3; por. Pająk, *Polacy w Belgji*, s. 16.

²⁸ ADW, Akta ks. Szwabińskiego Michała 1901-1942. Sygn. KKDwI pers. 340, s. 46-48.

²⁹ AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Rektor PMK Ks. Władysław Kudłacik, Do Kancelarii Prymasowskiej w Poznaniu, Bruxelles, le 16 listopada 1928 r.

³⁰ AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Ks. T. Kotowski Rektor PMK na Belgję, Danję i Holandję, Kancelarja J.Em. Ks. Kardynała Prymasa Polski, Wydział Opieki nad Polakami Zagranicą, Poznań, Bruxelles, le 27 czerwca 1927.

Dnia 2 sierpnia 1928 r., funkcję rektora PMK w Belgii objął ks. Władysław Kudłacik, który dotychczas pracował w PMK we Francji (od 8 VIII 1925)³¹. Zaraz też, nowy rektor przypomniał, że do objęcia posługą duszpasterską było „15 kolonji większych (500-1200 dusz), 20 mniej więcej mniejszych i jeden ksiądz na to wszystko, chociaż odległość od Brukseli wynosi 60 do 240 km. w różnych kierunkach. [...] Grozę sytuacji powiększa fakt dobiegania do końca układów o wpuszczeniu do Belgii, 6.000 Polaków, które powiększą liczbę rozproszonych kolonji. Zaznaczam, że dane dotyczą wyłącznie okręgu Rektora; pomijają zupełnie okręg ks. Szwabińskiego w Liège³². W kolejnym zaś piśmie zwracał uwagę, że „należy dążyć do obsadzenia księdza polskiego w Limburgji belg. n.p. w Winterslag z następujących powodów: 1) Okręg jest najbardziej oddalony od Brukseli, a liczy 5.000 w największych kolonjach. 4 kolonje duże; w gminie Genk urzędowo zarejestrowanych na 1 I 1929 było 3.809 Polaków. Oprócz tych czterech, dwie kolonje małe. [...] Drugi ksiądz polski powinien osiąść w Mons lub okolicy. Miałyby pięć (5) kolonji zorganizowanych, w tem jedną dużą, a typowo komunistyczną, 21 kolonji mniejszych, dotąd wogóle nie zwiedzanych (zaczynam się dopiero z nimi zapoznawać) i dwie funkcjonujące szkoły polskie. [...] Dla rektora zostałyby okręg Charleroi, najbardziej zaniedbany. Trzy kolonje zorganizowane w których formują się kursa polskie dla dzieci szkolnych, 21 kolonji niezorganizowanych, w nich dużo kantyn a niewiele rodzin, więc praca niezmiernie ciężka³³. W 1928 r. okręg ten liczył „trzy kolonje większe i około 10 kolonji mniejszych, o których wiem od Polaków – napisał rektor Kudłacik do Kancelarii Prymasowskiej w Poznaniu. Kolonje rozrzucone w okolicy Charleroi i wzdłuż linii kolejowej Charleroi – Namur. OKRĘG OGROMNIE ZANIEDBANY PRZEZ MISJĘ A WYSYŁAJĄCY EMISARIUSZY SOCJALISTYCZNYCH I KOMUNISTYCZNYCH NA CAŁĄ OKOLICĘ. [...] Ilość dusz polskich tego okręgu? NIE WIEM i wiedzieć nie mogę i ani nawet przypuszczać, dopóki nie objadę kolonji. Trzy tysiące najmniej, licząc bardzo lekko³⁴. Podobnie wspomniany wyżej okręg Limburgii belgijskiej obejmował „pięć kolonji dużych z 4.000 do 5.000 dusz. Samo Winterslag ma około 800 pracujących w kopalni, co z kobietami i dziećmi każe obliczać liczbę Polaków na 1.200 do 1.500. Eysden widziało księdza polskiego dwa razy, Beeringen ani raz ku zgorszeniu rodaków i kleru miejscowego. Okręg ten limburski liczy 5 kolonji dużych i kilka mniejszych, z których dotąd wiem o trzech [...]. Stosunkowo łatwym będzie umieszczenie

³¹ AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Ks. Władysław Kudłacik, Rektor PMK, Wasza Eminencja!, Péronnes les Binche, dnia 8 sierpnia 1933 r.

³² AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Rektor PMK Ks. Władysław Kudłacik, Do Kancelarii Prymasowskiej w Poznaniu, Bruxelles, le 16 listopada 1928 r.

³³ AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Ks. Wł. Kudłacik Rektor PMK Do Prześwietnej Kancelarii Prymasowskiej w Poznaniu, Bruksela, dnia 17 czerwca 1929 r.

³⁴ AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Rektor PMK Ks. Władysław Kudłacik, Do Kancelarii Prymasowskiej w Poznaniu, Bruxelles, le 16 listopada 1928 r.

księdza polsk. w Winterslag. Duchowieństwo belg. go żąda, jest możliwość otrzymania dla niego pensji rządowej belgijskiej, (przez Biskupstwo Liège – Leodjum). Jeden ksiądz będzie tam miał dużo zajęcia³⁵. Tym bardziej, gdy się zważy, że już w 1926 r. w Winterslag zamieszkiwało około 1000 Polaków³⁶. Podobnie sytuacja przedstawiała się w okręgu Hainaut, który obejmował „4 kolonie większe, a ile mniejszych? Naprz.: Péronnes-les-Binche nazywa się zwykle jedną kolonią (Cité Marguerite) Okolice obejmuje-mówię o samym Péronnes-15 szybów, więc piętnaście kolonji, tymczasem w ewidencji mamy jeden [...] Codziennie prawie dowiaduję się o nowych kolonjach. Według dzisiejszych danych okręg liczy około 3.500 dusz, ale po zetknięciu się z zapomnianymi kolonjami liczba okaże się dużo większa. Mniejszych kolonji znam w tej chwili około 8, w nich miasto Mons z jakimiś 200 Polakami. Ze wszystkich stron żądają tam przyjazdu – rozumie się na niedzielę, by odprawić nabożeństwo – a ja jestem sam. Okręg ten przez długi czas nie stanowił troski dla Misji, gdyż ks. Kosibowicz a później ks. Pająk mieszkali w tej okolicy w Tournai, i zajmowali się nim aktywnie. Dzisiaj wkraść się tam indyferentyzm³⁷. Podobnie sama Antwerpia „poza swoimi 15.000 Żydów polskich ma jednak dobrych kilkaset Polaków-katolików, zwłaszcza na przedmieściach /stocznie i fabryki/. Należy ich wyszukać i zająć się nimi³⁸”.

Konsekwentne stanowisko rektora PMK domagające się stałego polskiego duszpasterza dla wychodźstwa polskiego w Limburgii wymuszane było również żądaniami przedstawicieli organizacji polskich w Belgii. Do ich żądań przyłączył się również konsul Jachimowicz z Antwerpii³⁹. Niestety bezskutecznie. Ową opieszałość w sprawie obsadzenia placówki duszpasterskiej dla wychodźstwa polskiego ksiądz rektor uzasadniał:

„Dotychczasowe wysiłki moje i chęci najlepsze ze strony dyrektora kopalń w Waterschai, p. Fontaine`a, rozbiły się stale o solidarne i wrogie tej sprawie stanowisko kleru belgijskiego, raczej flamandzkiego tych stron. [...] Dlatego byłoby rzeczą konieczną, aby natychmiast po stworzeniu jej podstaw Kancelarja Pr.P. mogła nadesłać księdza do tych okolic, gdyż wobec pracy duszpasterskiej dwu Franciszkanów belgijskich (flamandów) wśród Polaków tych okolic, każde opóźnienie grozi utratą sposobności do stworzenia tej placówki⁴⁰”.

³⁵ Tamże.

³⁶ *Polacy w północnej Belgji*, „Biuletyn Komitetu Opieki Kulturalnej nad Wychodźstwem Polskiem w Belgji”, luty 1926 r., s. 6.

³⁷ AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Rektor PMK Ks. Władysław Kudłacik, Do Kancelarji Prymasowskiej w Poznaniu, Bruxelles, le 16 listopada 1928 r.

³⁸ Tamże.

³⁹ AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Ks. Wład. Kudłacik Rektor PMK, Do Kancelarji Prymasa Polski w Poznaniu, W sprawie placówki duszpasterskiej polsk. w Limburgii belg. Relacja, Péronnes, dnia 8 stycznia 1931 r.

⁴⁰ AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Ks. Wład. Kudłacik Rektor PMKB, Do Kancelarji Prymasa Polski Wydz. Duszpast. Zagranicznego w Poznaniu, Péronnes, dnia 13 stycznia 1931 r.

Sytuacja duszpasterska wśród wychodźstwa polskiego uległa zaostreniu. Rektor pisał wprost do Kancelarii Prymasowskiej: „wydaje mi się rzeczą niezbędną nadesłanie 3-ch stałych kapelanów na Belgje i Holandje. W innym wypadku nie będą w stanie cośkolwiek zrobić i kompletnie się zdyskredytuje powaga a nawet celowość Misji”⁴¹. W związku z tym, uważał nawet, że „Utrzymywanie Misji Kat. w Brukseli nietylko jest bezcelowe, ale wprost szkodliwe”⁴². Bezsilność działań ze strony PMK wzmagają narastający kryzys ekonomiczny, który pozbawiał środków materialnych nie tylko wiernych, ale przede wszystkim ich duszpasterzy. Rektor skorzystał więc z życzliwości Leheuve – dyrektora generalnego koncesji kopalnianej Ressaix, Péronnes, St. Aldagonde i Lewal, i 1 VIII 1930 r. przeniósł siedzibę Misji do Péronnes⁴³, gdzie otrzymał bezpłatny lokal do jej funkcjonowania⁴⁴. Zamiana siedziby PMK, z Brukseli do Péronnes-les-Binche, 38 Chaussée de Nivelles nie przyniosła jednak zmiany problemów, którym na co dzień usiłował sprostać rektor⁴⁵.

Pogłębiający się kryzys ekonomiczny, pozbawiał środków materialnych duszpasterzy polskich, którym zabierano dotację niezbędną do prowadzenia działalności duszpasterskiej. Na początku, cofnięto ją dla placówek Marcinelle i Prayon obsługiwanych przez ks. Szwabińskiego i Hautrage dla ks. Pająka⁴⁶. Z tego względu ks. Szwabiński zrezygnował z funkcji „kapelana polskich kolonji w okręgu górniczym Charleroi, [...] gdzie przebywa około 4400 ludności górniczej polskiej, w tem przeszło 2700 robotników, 700 rodzin i 1000 dzieci”⁴⁷. Poprosił on swojego ordynariusza o odwołanie, i 1 czerwca powrócił do kraju, pozostawiając w okręgu Charleroi około 5 tys. rodaków bez opieki duszpasterskiej⁴⁸.

⁴¹ AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Ks. Tadeusz Kotowski Rektor PMK na Belgje, Holandje i Danje, Kancelarja J.Em. Prymasa Polski, Wydział Opieki nad Polakami Zagranicą, Bruksela, dnia, 7 czerwca 1927 r.

⁴² AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Ks. Rektor T. Kotowski Do Jego Eminencji Najdostojniejszego Xiędza Prymasa Polski, Bruxelles, le 14 lutego 1927 r.

⁴³ AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Ks. Wład. Kudłacik Rektor PMK, Do Kancelarji Prymasa Polski (Wydział Duszpast. Zagan.) w Poznaniu, Bruksela, dnia 7 VI 1930 r.

⁴⁴ Archiwum Diecezjalne w Siedlcach, Akta Kurji Diecezjalnej Siedleckiej czyli Podlaskiej, Akta osobiste Ks. Władysława Ludwika Kudłacika 49/88, Tom I, (dalej: ADS, AKD, Akta osobiste Ks. Władysława Ludwika Kudłacika), s. 40.

⁴⁵ AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Rektor Ks. Wład. Kudłacik, Do Kancelarji Prymasa Polski (Wydz. Duszpast. Zagan.) w Poznaniu, Péronnes-les-Binche, dn. 16 sierpnia 1930 r., 38, Chaussée de Nivelles; S. L[enartowicz], *Wśród rodaków naszych na zachodzie Europy*, „Polacy Zagranicą”, 4 (1931) s. 104.

⁴⁶ AAG, APP, APWP 1932-1939, Belgia – PMK Budżet – Subwencje państw., Dział III, Vol. II/47, Ks. Wład. Kudłacik Rektor PMK, Do Kancelarji Prymasa Polski (Wydział Duszpast. Zagan.) w Poznaniu, Péronnes-les-Binche, 28. grudnia 1931.

⁴⁷ AAG, APP, APWP 1932-1939, Belgia – PMK Budżet – Subwencje państw., Dział III, Vol. II/47, W. Strębski wz Dyrektor Departamentu MSZ, Do Kancelarji Xiędza Prymasa Polski w Poznaniu, Warszawa, dn. 8 czerwca 1932.

⁴⁸ AAG, APP, APWP 1932-1939, Belgia – PMK Budżet – Subwencje państw., Dział III, Vol.

W rzeczywistości, z dniem 1 lipca 1932 r., np. w Marcinielle „kopalnie tamtejsze zniosły pensję kapelana polskiego”⁴⁹. Niemniej, 24 listopada 1932 r. Ministerstwo Spraw Zagranicznych poinformowało Kancelarię Prymasa Polski, „że w sprawie utrzymania księdza polskiego w okręgu Charleroi zostały poczynione wszelkie starania tak wobec poszczególnych kopalń jak i wobec federacji przedsiębiorstw kopalnianych tego zagłębia, celem uzyskania od nich odpowiednich subwencji”⁵⁰.

Kryzys też spowodował ograniczenie dotacji (o 70 %) na rzecz PMK w Brukseli przez Ambasadę Polską⁵¹. Funkcjonowanie Misji – jak zaznaczył ks. rektor – dotąd uzależnione było od subwencji rządu polskiego, która systematycznie była ograniczana. Apelował o jej utrzymanie, „gdyż – jak przewidywał – ponowne rozpoczęcie tworzenia nowych placówek duszpasterskich po złagodzeniu kryzysu natrafi na duże trudności”⁵². Na trudności finansowe związane z funkcjonowaniem PMK rektor zwrócił też uwagę w liście wysłanym do ordynariusza siedleckiego⁵³. Niemniej, jak informował Urząd Emigracyjny, chociaż rząd „docenia pożyteczną działalność Misji Katolickiej w Brukseli, jest zmuszony zaprzestać subwencjonowania takowej począwszy od 1-go kwietnia 1932 r. ze względu na bardzo znaczne obniżenie kredytu na opiekę nad emigrantami w roku budżetowym 1932/1933”⁵⁴. Z tego względu Kancelaria Prymasa Polski zabiegała w Urzędzie Emigracyjnym w Warszawie o środki potrzebne na odbycie podróży służbowej ks. rektora do Warszawy celem omówienia zaistniałych trudności w Urzędzie Emigracyjnym i Kancelarii Prymasowskiej, przypominając „że ks. Kudłacik już kilka lat nie był w kraju”⁵⁵. Pomimo tej prośby MSZ „zmuszone jest – jak napisano w odpowiedzi

II/4, Ks. Zb[orowski], Do Ministerstwa S[praw] Z[agranicznych] Wydział Konsularny w Warszawie, 23/VI 1932; ADW, Akta ks. Szwabińskiego Michała 1901-1942. Sygn. KKDW1 pers. 340, s. 75.

⁴⁹ AAG, APP, APWP 1932-1939, Belgia – PMK Budżet – Subwencje państw., Dział III, Vol. II/47, Ks. Wład. Kudłacik Rektor PMKB., Przewielebny Ks. Kan. Zborowski Szef Kancelarii Prymasa Polski w Poznaniu, Péronnes-les-Binche, 24. marca 1932.

⁵⁰ AAG, APP, APWP 1932-1939, Belgia – PMK Budżet – Subwencje państw., Dział III, Vol. II/47, P.o. Naczelnika Wydziału Dr Witold Lan[dalej nieczytelne] Departamentu Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Do Kancelarii Księdza Prymasa Polski w Poznaniu Ostrów Tumski 1, Warszawa, dn. 24 listopada 1932 r.

⁵¹ AAG, APP, APWP 1932-1939, Belgia – PMK Budżet – Subwencje państw., Dział III, Vol. II/47, Ks. Wład. Kudłacik Rektor PMK, Do Kancelarii Prymasa Polski /Wydz. Duszpast. Zagran./ w Poznaniu, Péronnes-les-Binche, 28. stycznia 1932; ADS, AKD, Akta osobiste Ks. Władysława Ludwika Kudłacika, s. 40.

⁵² AAG, APP, APWP 1932-1939, Belgia – PMK Budżet – Subwencje państw., Dział III, Vol. II/47, Ks. Wład. Kudłacik Rektor PMK, Do Kancelarii Prymasa Polski /Wydz. Duszpast. Zagran./ w Poznaniu, Péronnes-les-Binche, 28. stycznia 1932.

⁵³ ADS, AKD, Akta osobiste Ks. Władysława Ludwika Kudłacika, s. 44.

⁵⁴ AAG, APP, APWP 1932-1939, Belgia – PMK Budżet – Subwencje państw., Dział III, Vol. II/47, Ks. Wład. Kudłacik Rektor PMK w Belgji, Do Kancelarii Prymasa Polski /Wydz. Duszpast. Zagran./ w Poznaniu, Bousecours, dnia 18. lutego 1932; tamże, Urząd Emigracyjny Nr 672/E.G., Do Kancelarii Prymasa Polski Poznań, Ostrów Tumski Nr. 1., Warszawa, dn. 5. marca 1932 r.

⁵⁵ AAG, APP, APWP 1932-1939, Belgia – PMK Budżet – Subwencje państw., Dział III, Vol.

– załatwiać odmownie wszystkie wnioski, z którymi łączą się jakiegokolwiek nowe wydatki”⁵⁶. Z relacji ks. rektora wynikało wówczas, że: „Placówki w Hautrage i Troy (Liège) mają utrzymanie wystarczające. [...] Placówka w Holandji utrzymuje się również, gdyż ks. Hoffmann napisał mi wyraźnie, iż potrafi sobie znaleźć utrzymanie bez subwencji rządowej, jakkolwiek nie będzie to rzeczą łatwą. Placówki w Limburgji utrzymują się również, gdyż zarówno O. Wacław Van Ruythegen w Winterslag, jak i O. Justynian Vaunut w Zwartberg nie otrzymują od dłuższego czasu żadnej subwencji od Misji, a jednak czują się bardzo dobrze. Placówka w Charleroi jest sytuowana obecnie – po uzyskaniu pensji wikariuszowskiej dla Hautrage – najgorzej [...]. Pozostaje placówka w Péronnes. Otrzymanie osobnego domu odpowiadającego najzupełniej wymaganiom Rektoratu Misji było bezwzględny sukcesem. Przy dalszym rozwoju Misji mogło w nim zamieszkać dwu lub trzech księży najzupełniej wygodnie. Nawet gdyby w przeszłości Misję mieli przejąć zakonnicy⁵⁷.

Bezradność wobec zaistniałej sytuacji rektor wyraził w piśmie, którego prosił „nie załączać do aktów”. Ponieważ, jak napisał: „Jeśli Poznań nie dałby mi chociaż 1000. fr. belg = 250 zł p. miesięcznie, to przeniósłbym się do Charleroi, skąd właśnie ks. Szwabiński odchodzi, i możnaby przetrwać kryzys. Szkoda jednak byłoby i placówki i domu w Péronnes, gdyż takiej sposobności trudno będzie znaleźć w przyszłości”. Ks. rektor zasugerował jednocześnie możliwość ewentualnego powrotu do kraju⁵⁸. Z pisma jednak wysłanego przez Kancelarię Prymasowską do MSZ, w niecały miesiąc później wynikało, że środki na subwencjonowanie PMK będą przekazane⁵⁹. W rzeczywistości, w piśmie z dnia 16 marca 1932 r. „oceniając należycie bardzo owocną działalność wymienionej Misji, Ministerstwo Spraw Zagranicznych przyznało na ten cel z własnych funduszy, mimo wyjątkowo ograniczonych kredytów budżetowych, dotację w wysokości 500.-zł. miesięcznie”⁶⁰. Z listu ks. rektora Kudłacika dowiadujemy się, „że przejęcie finansowania

II/47, Ks. Zb[orowski], Do Urzędu Emigracyjnego w Warszawie, 5/II. 32; Do Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Wydż. K. I. w Warszawie, 18 luty 1932.

⁵⁶ AAG, APP, APWP 1932-1939, Belgia – PMK Budżet – Subwencje państw., Dział III, Vol. II/47, J. Jędrzejewicz Dyrektor Departamentu Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Do Kancelarii Prymasa Polski w Poznaniu, Warszawa, dn. 3 marca 1932 r.

⁵⁷ AAG, APP, APWP 1932-1939, Belgia – PMK Budżet – Subwencje państw., Dział III, Vol. II/47, Ks. Wład. Kudłacik Rektor PMK w Belgji, Do Kancelarii Prymasa Polski /Wydż. Duszpast. Zagan./ w Poznaniu, Bousecours, dnia 18. lutego 1932.

⁵⁸ AAG, APP, APWP 1932-1939, Belgia – PMK Budżet – Subwencje państw., Dział III, Vol. II/47, [Ks. Wład. Kudłacik Rektor PMK w Belgji], Czcigodny Księżę Kanoniku i nasz Szefie!, Bousecours, dnia 19. lutego 1932.

⁵⁹ AAG, APP, APWP 1932-1939, Belgia – PMK Budżet – Subwencje państw., Dział III, Vol. II/47, Szef K[ancelarii] Pr[ymasowskiej], Do Ministerstwa Spraw Zagranicznych Wydział Konsularny K I w Warszawie, 15 mar. 1932.

⁶⁰ AAG, APP, APWP 1932-1939, Belgia – PMK Budżet – Subwencje państw., Dział III, Vol. II/47, J. Jędrzejewicz Dyrektor Departamentu Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Do Jego Eminencji Ks. Kardynała D-ra Augusta Hlonda Prymasa Polski, Arcybiskupa Gnieźnieńskiego i Poznańskiego w Poznaniu, Warszawa, dn. 16 marca 1932 r.

P. Misji Kat. w Belgii na budżet Min. Spr. Zagr. nastąpiło przedewszystkim na skutek stanowiska [księdza prymasa] Waszej Eminencji, znoszącego Rektorat, o ile subwencja Misji nie zostanie przywrócona”⁶¹.

Wydawało się, że w 1933 r. warunki pracy duszpasterzy polskich zaczęły się „stabilizować”. Biskupstwo w Tournai mianowało ks. Majkowskiego wikariuszem w Souvret, i poza tym uzgadniano warunki mianowania ks. Oficjalnego wikariuszem w Beeringen. Sytuacja bowiem wychodźstwa polskiego była wówczas na tyle nieciekawa, że „na skutek niechęci do obcokrajowców, wywołanej kryzysem, wśród kleru belg. zaczynają się pojawiać pewne zastrzeżenia, a proboszcz z Péronnes wprost zakazał polskich nabożeństw”⁶² poza pierwszą niedzielą miesiąca. *On ne priera, qu'en français*. Zwróciłem się w tej sprawie do Biskupstwa i mam nadzieję, że zostanie ona uregulowana, lecz sam fakt jest zupełną nowością w Belgii”⁶³. Nabożeństwa dla Polaków odbywały się najczęściej, nie „w kościele parafialnym, lecz w osobnej kaplicy na kolonji robotniczej. Kaplica ta jest zawsze wolna, gdyż parafia odprawia tam mszę św. tylko w niedzielę. Pozatym nie odprawia tam proboszcz żadnego nabożeństwa w niedzielę lub święta. Dlatego nabożeństwa polskie nie przeszkadzały nikomu”⁶⁴. Wspomina o tym również ks. Moskwa: „Polacy na tutejszym terenie nie mają kościołów własnych, korzystają tylko z kościołów belgijskich, które poza nabożeństwami belgijskimi są do dyspozycji Polaków”⁶⁵. Niemniej, jak napisał w następnym piśmie do ks. prymasa, ks. Kudłacik: „Na skutek kryzysu ogarnęła Belgów tak wielka niechęć do obcokrajowców, że po raz pierwszy w dziejach liberalnej Belgii katolicki proboszcz zakazał się modlić po polsku i-po raz pierwszy w dziejach Kościoła polskiego

⁶¹ AAG, APP, APWP 1932-1939, Belgia – PMK Budżet – Subwencje państw., Dział III, Vol. II/47, Ks. Wład. Kudłacik Rektor PMKB., Wasza Eminencjo! [Prymas Polski], Péronnes-les-Binche, 23. marca 1932.

⁶² „Pismem z dnia 8 lipca r.b. Ks. Jean Boucq proboszcz parafii św. Barbary w Péronnes – Charbonnages zdecydował, że śpiew i kazanie polskie będzie tylko o godz. 9 w pierwszą niedzielę miesiąca, a zakazał równocześnie modlić się i śpiewać po polsku we wszystkie inne niedziele i dni tygodnia. *Les autres dimanches ou jours de la semaine, on ne priera ou chantera, qu'en français*”. Jego podkreślenie. W załączeniu przesyłam listę nabożeństw zniesionych powyższym nakazem modlenia się po polsku, - chociaż - gdzieindziej /Beringen-Mines/ [kler belgijski] sam odprawia dla Polaków w każdą niedzielę osobną mszę św., byle tylko prze polski śpiew i modlitwę zachęcić ich do praktyk religijnych”. AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Ks. Wład. Kudłacik Rektor PMK Odpis pisma z pieczęcią Kurii Biskupiej Podlaskiej, Péronnes-les Binche, 25 sierpnia 1933.

⁶³ AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Ks. Wład. Kudłacik Rektor PMK, Wielce Czcigodny Ks. Prałacie [Zborowski] i nasz Szeffel, Péronnes-Binche, dnia 17. lipca 1933; ADS, AKD, Akta osobiste Ks. Władysława Ludwika Kudłacika, s. 44-45.

⁶⁴ AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Ks. Wład. Kudłacik Rektor PMK Odpis pisma z pieczęcią Kurii Biskupiej Podlaskiej, Péronnes-les Binche, 25 sierpnia 1933. „W załączeniu przesyłam listę nabożeństw zniesionych powyższym nakazem modlenia się po polsku”; tamże, Spis nabożeństw polskich zniesionych zakazem Ks. Prob. Boucq z Péronnes-Charbonnages, Odpis.

⁶⁵ R. Moskwa, *Polscy duszpasterze w Belgii*, „Polacy Zagranicą”, 11 (1937) s. 22.

cudzoziemski biskup nakazał polskiemu kapłanowi, jako komuniście wydaję-
 mu komunistyczne pismo, opuścić natychmiast obcy kraj, a nie tylko diecezję.
 Oba wypadki zdarzyły się w diecezji Tournai, przyczem w drugim wypadku
 nakaz J. Eksc. Ks. Bpa Rasneur'a dotyczył Ks. Dr. Pajaka Wład. i jego „Hasła”.
 Interwencja moja zawiesiła ten nakaz „tymczasowo”⁶⁶. Jak się dowiadujemy
 z pisma wikariusza generalnego diecezji Tournai przyczyną nieporozumień wo-
 bec ks. Pajaka, były oszczercze doniesienia na jego osobę do różnych instytucji⁶⁷,
 których inicjatorem jak się później okazało, był „poważny proboszcz diecezji”
 Tournai⁶⁸. Rektor PMK podjął nawet w tej sprawie pewne działania, usiłując
 zainteresować sprawą Nuncjaturę w Brukseli⁶⁹. W tej sprawie ks. rektor napisał
 również do prymasa: „Uprzejmie proszę o interwencję Jego Eminencji jako mia-
 nowanego przez Rzym Opiekuna Duchownego wychodźców polskich w sprawie
 wyjątkowych trudności, jakie Misja natrafia w diecezji Tournai rządzonej przez
 J. Eksc. Ks. Bpa Gastona Antoniego Rasneur'a. [...] ksenofobia ograniczała się
 dotychczas na życiu społecznym, jednakże od jakiegoś czasu weszła w dziedzinę
 czysto kościelną i spowodowała pierwszy w Belgii zakaz modlenia się po polsku
 i pierwszy zapewne w życiu Kościoła Polskiego wypadek uważania i uznania ka-
 płana polskiego za notorycznego komunistę, wydającego komunistyczne pismo⁷⁰;
 a w konsekwencji nakaz obecnego biskupstwa, by kapłan polski opuścił nie tyl-
 ko diecezję, ale w ogóle obcy kraj i to natychmiast”⁷¹. Z prośbą o interwencję
 w tej sprawie zwrócił się do ks. prymasa również Komitet Towarzystw Polskich⁷².
 Interwencja w powyższej sprawie okazała się skuteczna i przy okazji wyjaśniono,
 że „przeciwko nabożeństwom polskim nie podnosili zastrzeżeń Belgowie, lecz

⁶⁶ AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Ks. Władysław Kudłacik, Rektor PMK, Wasza Eminencja!, Péronnes les Binche, dnia 8 sierpnia 1933 r.; ADS, AKD, Akta osobiste Ks. Władysława Ludwika Kudłacika, s. 46.

⁶⁷ AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, L. Chevalier, Vicairé Général, Eminence, Tournai, le 17 aout 1933. „Ce n'est pas la première fois que M. Pajak est calomnié; il y a quelques mois, le Commissaire de police avait reçu aussi de fâcheuses communications qui se sont évanouies dans un non-lieu. D'ou viennent ces calomnies? Probablement des groupes communistes que gêne l'apostolat de ce bon prêtre”.

⁶⁸ AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Ks. Władysław Kudłacik, Rektor PMK, Do Kancelarii Prymasa Polski w Poznaniu, Péronnes-les-Binche, dnia 14. września 1933.

⁶⁹ AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Ks. Władysław Kudłacik, Rektor PMK, Do Kancelarii Prymasa Polski w Poznaniu, Péronnes les Binche, dnia 31 sierpnia 1933 r.

⁷⁰ Chodzi o „Hasło”, którego ks. Wł. Pajak był redaktorem.

⁷¹ AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Ks. Wład. Kudłacik, Rektor PMK, Do Kancelarii Prymasa Polski w Poznaniu, Péronnes les Binche, 8. sierpnia 1933; ADS, AKD, Akta osobiste Ks. Władysława Ludwika Kudłacika, s. 48-49.

⁷² AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Komitet Towarzystw Polskich w Péronnes-les Binche. Belgia. Za Zarząd Franciszek Malak, Do Jego Eminencji Kardynała Hlonda Prymasa Polski w Poznaniu, Péronnes-Binche, d. 1 IX 1933 r.

Włosi⁷³. O zażegnaniu powyższego konfliktu poinformował ks. prymasa również wikariusz generalny diecezji Tournai⁷⁴.

Najlepiej status działalności duszpasterskiej duchowieństwa polskiego wśród rodaków w Belgii przedstawia relacja rektora Kudłacika: „Gdy popyt przewyższała podaż ręki roboczej, patronowie górnictwa ustępowali przed naszymi żądaniami zabezpieczenia polskiego duszpasterstwa, chociaż czynili to niechętnie, za wyjątkiem p. Debilde`a z Hautrage. Stąd 6 placówek duszpasterskich polskich⁷⁵. Skutki kryzysu ekonomicznego zaciążyły jednak na skali i metodach pracy duszpasterskiej. Ksenofobia Belgów sprawiła np. że „ks. Moskwa ma poważne trudności na skutek niechęci do obcokrajowców⁷⁶, a nominacja ks. Oficjalskiego na duszpasterza w Charleroi, na początku nie doszła do skutku. Chociaż, dla opieki duszpasterskiej nad Polakami w tym okręgu, biskupstwo w Tournai znalazło dla kapelana polskiego parafię z wolnym etatem wikariusza w Châtelineau-Taillis-Près. Miejscowy proboszcz wyraził zgodę, a dyrektor kopalni zobowiązał się dać mieszkanie i zapewnić środki na utrzymanie. Sam zainteresowany, który miał podjąć te obowiązki, wyraził zgodę. W prasie ukazała się nawet informacja na ten temat, to jednak jej urzeczywistnieniu przeszkadzał miejscowy działacz katolicki, zdaniem którego parafii potrzebny był wikariusz – Belg⁷⁷. Niemniej w 1934 r. pod opieką PMK w Belgii działalność duszpasterska prowadzona była przez księży: Kudłacika w Péronnes; Majkowskiego w Souvret; Kobylińskiego w Liège⁷⁸; O. Vannut`a w Waterschei; O. Van Ruyteghem w Hasselt; Pacynę w Hautrage; Oficjalskiego w Charleroi i Hoffmanna w Heerlen (Holandia)⁷⁹. Ks. Majkowski zastąpił na tym stanowisku ks. dra Wład. Pająka „z diecezji Częstochowskiej, który otrzymał posadę prefekta w Radomiu”, a dotychczas pełnił funkcję wikariusza belgijskiego w Quaregnon-Rivage⁸⁰. Oficjalnie z tej funkcji ks. Pająk

⁷³ AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, L. Chevalier vicaire général Evêché de Tournay, A Son Eminence le Cardinal Hlond, archevêque de Poznan, primat de Pologne, Le 20 septembre 1933.

⁷⁴ AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Ks. Władysław Kudłacik, Rektor PMK, Do Kancelarii Prymasa Polski w Poznaniu, Péronnes-les-Binche, dnia 14. września 1933.

⁷⁵ AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Ks. Władysław Kudłacik, Relacja w sprawie położenia katolickiego wychodźstwa w Belgji, Péronnes, dnia 18. grudnia 1933.

⁷⁶ AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Ks. Władysław Kudłacik, Rektor PMK, Do Kancelarii Prymasa Polski (Wydz. Duszpast. Zagran.) w Poznaniu, Péronnes-les-Binche, le 24. stycznia 1933.

⁷⁷ AAG, APP, APWP 1935-1939, Belgia – Generalia, Dział III, Vol. II/44, Ks. Wł. Kudłacik Rektor PMK Do Kancelarii Prymasa Polski (Wydz. Duszp. Zagran.) w Poznaniu, Péronnes les Binche, 16 stycznia 1935 r.

⁷⁸ ADS, AKD, Akta osobiste Ks. Władysława Ludwika Kudłacika, s. 64. Ks. Kobyliński został odwołany jeszcze tego samego roku.

⁷⁹ AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Ks. Wład. Kudłacik Rektor PMK Do Kancelarii Prymasa Polski Wydział Duszp. Zagran. w Poznaniu, Péronnes les Binche, le 14 marca 1934.

⁸⁰ AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Ks. Wł. Kudłacik Rektor PMK Do Kancelarii Prymasa Polski w Poznaniu, Péronnes, dnia 17. października 1933.

został zwolniony przez ks. prymasa 1 grudnia 1933 r. W piśmie stwierdzono: „nie mamy księdza, którego byśmy mogli posłać w jego miejsce. Przew. ks. Rektor zechce ks. Majkowskiemu powierzyć placówkę, którą ks. Pająk opuszcza”⁸¹. Ks. Pająk wyjechał - jak dowiadujemy się z pisma rektora PMK - dopiero 20 stycznia 1934 r. Na jego miejsce rektor usiłował pozyskać innego kapłana, zabiegając o współpracę ks. Pacynę i jego kolegów - księży studentów z Louvain⁸². Niemniej jednak Kuria Prymasowska „sugerowała” powierzenie wspomnianej kapelani ks. Majkowskiemu, zaznaczając, że „Sprawę wysłania jakiegoś kapłana do Belgii będziemy mieli na oku”⁸³. Sprawa była tym bardziej nagląca, że „Powodem tej życzliwości Biskupstwa jest wyjątkowy brak księży w diecezji w Tournai”. Dlatego zgodzono się 19 I 1934 r. „zamianować ks. Pacynę Józefa wikariuszem tymczasowym w Quaregnnon-Rivage” i zaproponowano również stanowisko dla polskiego kapelana w jednej z parafii na wschód od Charleroi, „gdzie skupienia Polaków są stosunkowo liczne”⁸⁴. Korzystając z takiej otwartości władz kościelnych w diecezji Tournai, szef Kancelarii Prymasa Polski ks. H. Zborowski, 29 stycznia 1934 r. zwrócił się do biskupa łódzkiego „wobec palącej potrzeby obsadzenia dwóch polskich placówek duszpasterskich w Belgii [...] czyby nie zechciał do tej pracy wydelegować ks. Ryszarda Moskwę z Rudy Pabianickiej, który w ubiegłym roku zgłosił do Kancelarii zainteresowanie w sprawach polskiego duszpasterstwa zagranicznego”⁸⁵. Stosowną zgodę władz belgijskich i wizę pobytową na trzy miesiące ks. Moskwa otrzymał 13 kwietnia⁸⁶. Zapewne zaraz też udał się do pracy duszpasterskiej, skoro w liście z 28 kwietnia składał biskupowi „serdeczne podziękowanie za pozwolenie na wyjazd do Belgii”, informując jednocześnie, że mieszka w Hautrage Etat przy kopalni węgla i obsługuje pięć polskich ośrodków⁸⁷.

Ponadto, pewną zmianę na lepsze w organizowaniu opieki duszpasterskiej nad Polakami w Belgii przyniosło bardziej skoordynowane zaangażowanie się

⁸¹ AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Ks. Zb[orowski] Przew. Ks. Kudłacik, Rektor PMK, Péronnes, 6 XI 1933.

⁸² AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Ks. Ladislas Kudłacik Rektor PMK Do Kancelarii Prymasa Polski /Wydz. Duszp.Zagr./ w Poznaniu, Péronnes les Binche, le 17 stycznia 1934.

⁸³ AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Ks. Zb[orowski] Przew. Ks. Kudłacik, R.PMK w Belgii w Péronnes les Binche, 20/I 1934.

⁸⁴ AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział II, Vol. I/44a, Ks. Wład. Kudłacik Rektor PMK Do Kancelarii Prymasa Polski /Wydz. Duszp. Zagr./ w Poznaniu, Péronnes les Binche, le 20 stycznia 1934.

⁸⁵ Archiwum Archidiecezjalne w Łodzi (dalej: AAŁ), Teczka personalna Ks. Ryszarda Moskwy - 511, Szef Kancelarii Prymasa Polski, ks. H. Zborowski, Ekscelecjo!, Poznań, dnia 29 stycznia 1934.

⁸⁶ AAŁ, Teczka personalna Ks. Ryszarda Moskwy – 511, Le consul de Belgique, Sa Grandeur Monseigneur W. Tymieniecki Evêque de Łódz, Lodz, le 13 avril 1934.

⁸⁷ AAŁ, Teczka personalna Ks. Ryszarda Moskwy – 511, Ks. Ryszard Moskwa, Wasza Ekscelecjo, Hautrage – Etat 28 IV 1934 r.

księży studentów z Louvain, o czym poinformował Kancelarię Prymasa Polski na początku 1935 r. ks. rektor Kudłacik⁸⁸. Podobną w treści wiadomość otrzymał ks. prymas od ks. Trochonowicza, który w imieniu Koła Polskich Studentów w Louvain napisał: „począwszy od grudnia – cały basen Charleroi miał regularnie polskie nabożeństwa, w wielu innych ośrodkach był Ksiądz – Rodak na Boże Narodzenie i Wielkanoc, a prawie wszędzie uroczystość narodowa rozpoczynała się Mszą św. i kazaniem”⁸⁹. W tym czasie, jak się dowiadujemy ze sprawozdania księży studentów⁹⁰ „pracowało stale w charakterze kapelanów 3 księży polskich i 2-ch belgijskich. Liczba stanowczo za mała; wystarczy zaznaczyć, iż w olbrzymim basenie Liège jest tylko jeden ksiądz, a w drugim, nie mniej rozległym Charleroi, nie ma żadnego. [...] Począwszy od grudnia 4-ch kolegów dojeżdżało stale, co miesiąc, lub co trzy tygodnie do 4-ch najważniejszych ośrodków: 1) Châtelineau (ks. Pacyna), 2) Jumet (ks. Wyczółkowski), 3) Marchienne au Pont (ks. Cyrek TJ) i 4) Marcinelle (ks. Trochonowicz). Pozatem w okresie Wielkanocnym ks. Pacyna odwiedził Farcienes, ks. Cyrek Demprêmy, a ks. Butkiewicz Fleurus. Wszystkie miejscowości należą do okręgu Charleroi. [...] Prócz Châtelineau, Jumet, Marchienne au Pont, Marcinelle, Farcienes i Fleurus dojeżdżali koledzy: Boronowski, Lubik, Zwolski, Wyczółkowski, Wlazły i Trochonowicz od czasu do czasu (najczęściej na uroczystości narodowe, Boże Narodzenie i Wielkanoc) do Anderlues, Winterslag, Waterschei, Zwartberg, Beerlingen-Mines, oraz do kilku miejscowości w okręgu Liège”⁹¹. Zakres ich obowiązków duszpasterskich obejmował: mszę św., spowiedź, kazanie, nabożeństwa okolicznościowe⁹². Niemniej, ks. Trochonowicz, jako prezes Koła Księży Studentów angażujących się w pomoc duszpasterską wśród rodaków w Belgii, w ten sposób konstatował roczne zaangażowania się księży studentów: „Ka-

⁸⁸ AAG, APP, APWP 1935-1939, Belgia – Generalia, Dział III, Vol. II/44, Ks. Wł. Kudłacik Rektor PMK Do Kancelarii Prymasa Polski (Wydz. Duszp. Zagran.) w Poznaniu, Péronnes les Binche 13 lutego 1935 r.

⁸⁹ AAG, APP, APWP 1935-1939, Belgia – Generalia, Dział III, Vol. II/44, Ks. Trochonowicz Do Jego Eminencji Księdza Prymasa, Louvain 4 lutego 1935 r.

⁹⁰ AAG, APP, APWP, Belgia – Generalia, Dział III, Vol. II/44a, Spis członków Koła Studentów Polaków w Louvain. Kapłani: Ks. Boronowski Edmund MSF; Ks. Budkiewicz Jan; ks. Cyrek SJ; Lubik Edmund OFM; Ks. Oficjalski Jan; Ks. Pacyna Józef; Trochonowicz Franciszek; Wlazły Jan; Wyczółkowski Seweryn ks. Zwolski Marjan. Klerycy: Chodziewicz Edward; Kozak Walter; Kuźma SJ; Kuśmierz SJ; Piwiński SJ; Matusiewicz Jacek OSB; Ratkiewicz Kazimierz OSB; Sołtan Stanisław OSB; Wozowski Stanisław.

⁹¹ AAG, APP, APWP 1935-1939, Belgia – Generalia, Dział III, Vol. II/44, Sprawozdanie z działalności Koła Polskich Studentów w Louvain za rok akademicki 1934/1935, s. 1-4. Do Koła należało 20 członków (w między czasie O. Putek z zakonu Karmelitów wyjechał na misje do Indii), 17 duchownych, z których 9 było kapłanami, a pozostali się przygotowywali do kapłaństwa.

⁹² AAG, APP, APWP 1935-1939, Belgia – Generalia, Dział III, Vol. II/44, Rozkład nabożeństw odprawianych dla Polaków w miesiącu wrześniu 1935 roku w okręgach Hautrage – Péronnes – Charleroi – Liège – Bruksela, Hautrage – Etat 13.IX.1935 r.; tamże, Wykaz nabożeństw polskich odprawianych w miesiącu październiku 1935 r. w okręgach Hautrage – Péronnes – Charleroi, Hautrage – Etat 18.X.1935 r.

tolicyzm naszych emigrantów może uratować tylko duszpasterstwo regularne, prowadzone, nie przez „polityków”, ale przez księży wzorowych, ofiarnych i prawdziwie oddanych szarej masie robotniczej”⁹³.

Ogólna sytuacja społeczno-polityczna nie sprzyjała jednak działalności duszpasterskiej polskich kapłanów. Narastały obawy, „że pensje wikariuszowskie kapelanów polskich naprawdę są zagrożone” i stąd apelowano do rządu polskiego o dotację rządową⁹⁴. W rzeczywistości, na początku 1935 r. dyrekcje kopalń powiadomiły duszpasterzy polskich, że zmniejszają dotację polskich placówek duszpasterskich o 50%, a ponadto rząd belgijski zmniejszył o 5% wynagrodzenie dla duchowieństwa⁹⁵. Ponadto – od stycznia 1935 r. obniżono o połowę pensje wikariuszowskie i „doszło do znacznej dewaluacji franka belgijskiego [o 1/3]”⁹⁶. W tej sytuacji np. placówka duszpasterska w Hautrage – Etat swoją działalność opierała o dobrowolną dotację miejscowej kopalni oraz „pensji Rządu Belgijskiego, złączonej zasadniczo ze stanowiskiem wikariusza parafii belgijskiej w Quaregnon”⁹⁷. W praktyce wyglądało to tak, że „gdy chodziło o ślub polski w Hautrage, to ks. Pająk był proszony, by uczestniczył przy tym polskim ślubie w ten sposób, że duszpasterz polski tłumaczył Polakom pytania francuskie na polskie, ale ślubu udzielał proboszcz belgijski”⁹⁸. O środki, więc na działalność duszpasterską w Belgii zabiegała Kancelaria Prymasa Polski, w MSZ w Warszawie. Chociaż w tym przypadku MSZ „uważa wniosek Rektoratu Polskiej Misji Katolickiej w Belgii za słuszny, to jednak ze względu na brak funduszy subwencji przyznać nie może”⁹⁹. Bezsilność wobec bieżących wyzwań dusz-

⁹³ AAG, APP, APWP 1935-1939, Belgia – Generalia, Dział III, Vol. II/44, Sprawozdanie z działalności Koła Polskich Studentów w Louvain za rok akademicki 1934/1935.

⁹⁴ AAG, APP, APWP 1935-1939, Belgia – Generalia, Dział III, Vol. II/44, Ks. Wł. Kudłacik Rektor PMK Do Kancelarii Prymasa Polski (Wydz. Duszp. Zagran.) w Poznaniu, Péronnes les Binche, 16 stycznia 1935 r.

⁹⁵ AAG, APP, APWP 1935-1939, Belgia – Generalia, Dział III, Vol. II/44, Ks. Ryszard Moskwa Duszpasterz Polski w Hautrage – Etat, Do Rektoratu Polskiej Misji Katolickiej w Belgii, Hautrage – Etat, dnia 14. I. 1935; tamże, Ks. Wład. Kudłacik Rektor PMK, Do Kancelarii Prymasa Polski (Wydział Duszp. Zagran.) w Poznaniu, Péronnes les Binche, 16 stycznia 1935 r.

⁹⁶ AAG, APP, APWP 1932-1939, Belgia – PMK Budżet – Subwencje państw., Dział III, Vol. II/47, Ks. Wład. Kudłacik, Rektor PMK, Do Kancelarii Prymasa Polski (Wydz. Duszp. Zagran.) w Poznaniu, Péronnes-les-Binche, le 8. kwietnia 1935; tamże, Ks. Zb[orowski], Do Ministerstwa Spraw Zagranicznych Wydział Konsularny w Warszawie, 11/V 1935.

⁹⁷ AAG, APP, APWP 1935-1939, Belgia – Generalia, Dział III, Vol. II/44, Ks. Ryszard Moskwa Duszpasterz Polski w Hautrage – Etat, Do Rektoratu Polskiej Misji Katolickiej w Belgii, Hautrage – Etat, dnia 14. I. 1935., Ks. Wład. Kudłacik Rektor PMK, Do Kancelarii Prymasa Polski (Wydział Duszp. Zagran.) w Poznaniu, Péronnes les Binche, 16 stycznia 1935 r.

⁹⁸ AAG, APP, APWP 1935-1939, Belgia – Generalia, Dział III, Vol. II/44, Ks. Wład. Kudłacik Rektor PMK, Do Kancelarii Prymasa Polski (Wydział Duszp. Zagran.) w Poznaniu, Péronnes les Binche, 16 stycznia 1935 r.

⁹⁹ AAG, APP, APWP 1932-1939, Belgia – PMK Budżet – Subwencje państw., Dział III, Vol. II/47, Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Departament Konsularny. Wydział Polaków Zagranicą. Do Kancelarii Prymasa Polski w Poznaniu, Warszawa, dnia 15 październ. 1935.

pasterskich, a przede wszystkim stan zdrowia sprawiły, że ks. rektor Kudłacik w sierpniu 1934 r. zwrócił się z prośbą o „odwołanie z duszpasterstwa zagranicznego i o zezwolenie na powrót do diecezji”¹⁰⁰. Początkowo ks. prymas wyraził zgodę na odwołanie z funkcji rektora i powrót do diecezji z dniem 1 grudnia 1934 r.,¹⁰¹ później jednak datę tę przesunięto na 1 lipca 1935 r.¹⁰² Trudną sytuację duszpasterzy polskich w tym czasie wyjaśnia opinia ks. Kudłacika, który w piśmie do Kancelarii Prymasa Polski napisał: konfiguracja wychodźstwa polskiego w Belgii nie daje możliwości zapewnienia kapelanowi polskiemu dostatecznych dochodów. [...] W Belgii rodacy są rozrzucony. Jako „proboszcz” w Sallaumines [Francja] miałem 15 000 Polaków w promieniu 3-ech kilometrów. Przyjeżdżając do Belgii przed siedmiu laty zastałem niewiele większą liczbę rodaków, ale rozrzuconych w jakichś dwustu parafjach, oddalonych od siebie po dwieście i 300 kilometrów. W takich warunkach duszpasterzowanie musi być bardzo kosztowne, a mało dochodowe. Zrozumiał to zresztą i Rząd Polski, dając tak długo dotacje dla placówek. System ten jest praktykowany w Belgii. [...] W Belgii wszystkie – ale to dosłownie wszystkie – placówki duszpasterskie polskie powstały w oparciu o dotację rządową, nawet kapelanje ojców flamandzkich w Limburgii. Działo się to dlatego, że wobec zazdrosnego stanowiska kleru belgijskiego, kapelan polski nie mógł liczyć na dochody za swe czynności kapłańskie, a dalej i dlatego również, że kler belgijski, sam płacony przez swój rząd, nie pojmuje kapelana polskiego inaczej, jak płaconego przez jego rząd. [...] Kler belgijski jest zabezpieczony materialnie i tak silnie oparty o najsilniejszą partję polityczną belgijską, że religia katolicka i polityczna partja nosi jedno miano i zupełnie się identyfikuje. [...] kler belgijski jest niezmiernie liczny i obejmuje cały legion księży, żyjących wyłącznie z polityki partyjnej. Kler ten dysponuje całym szeregiem instytucyj, bardzo silnych finansowo, społecznie i politycznie. Dlatego też dufny jest w swoją potęgę i stanowisko społeczne i państwowe, a co za tym idzie, zazdrośnie dba o swoje przywileje i swój prestiż”¹⁰³.

Do zmiany na stanowisku rektora PMK w Belgii doszło 25 czerwca 1935 r., „Kancelarja Prymasa Polski – powiadomiła ks. R. Moskwę – że Jego Eminencja powierza Mu Rektorat PMK w Belgii na razie na rok jeden”¹⁰⁴. Nowy rektor podjął bardziej zdecydowane działania. Poinformował Kancelarię Prymasa Polski, że: „w celu zwiększenia pracy i działalności duszpasterskiej na tutejszym terenie

¹⁰⁰ ADS, AKD, Akta osobiste Ks. Władysława Ludwika Kudłacika, s. 51.

¹⁰¹ Tamże, s. 57.

¹⁰² Tamże, s. 66.

¹⁰³ AAG, APP, APWP 1935-1939, Belgia – Generalia, Dział III, Vol. II/44, Ks. Wł. Kudłacik Rektor PMK Do Kancelarji Prymasa Polski (Wydz. Duszp. Zagran.) w Poznaniu, Péronnes les Binche, 16 stycznia 1935 r.

¹⁰⁴ AAŁ, Teczka personalna Ks. Ryszarda Moskwy – 511, Ks. Zborowski Szef Kncelarji Prymasa Polski, Odpis, Przewielebny ks. Ryszard Moskwa Rektor Polskiej Misji Katolickiej w Belgii w Hautrage Etat, Poznań, dnia 25 czerwca 1935 r.

misyjnym staram się o zdobycie funduszków dla Pol. Mis. Kat. w Belgii w następujący sposób:

I. Zdobycie nowych wikariatów belgijskich dla kapelanów polskich: 1) w Beeringen Limburgia – diecezja Liège; 2) w Charleroi lub okolicy – diecezja Tournay; 3) w Péronnes-les-Binche – diecezja Tournay; 4) w Brukseli – diecezja Maline.

II. Uzyskanie subsydjum z poszczególnych dyrekcji kopalń [...].

III. Uzyskanie subsydjum od Rządu Polskiego. Odpowiedni wniosek w tej ostatniej sprawie wpłynął do M.S.Z. w Warszawie za pośrednictwem Konsulatu w Brukseli o 2 tys. franków¹⁰⁵.

Subsydium rządu polskiego było niezbędne - jak to uzasadniał rektor PMK – do „objęcia wikariatu belgijskiego w Chatelineau przez księdza polskiego” oraz zaangażowania księży studentów do pomocy duszpasterskiej wśród Polaków¹⁰⁶. Niestety, MSZ sprawę subsydjum załatwiło odmownie, a Kancelaria Prymasa poleciła „sprawy duszpasterstwa polskiego w Belgii dostosować do istniejących możliwości finansowych”¹⁰⁷. Ks. rektor nie zrezygnował jednak ze swoich planów. W piśmie do Kancelarii Prymasa Polski napisał:

Uprzejmie proszę o łaskawą aprobatę w następującej sprawie. Tutejsza emigracja polska w liczbie 24 tysięcy jest rozrzucona na terenie całej Belgii w 58 kolonjach. Wobec niedostatecznej liczby stałych księży kapelanów, na zebraniu odbytym w Louvain dnia 18 listopada 1935 r. zaprosiłem do współpracy wszystkich tutejszych Księży Studentów Polaków, którzy w miarę możliwości zaoferowali się jeździć do poszczególnych kolonji polskich na niedzielę i święta¹⁰⁸.

W odpowiedzi Kancelaria Prymasa Polski nie tylko udzieliła aprobaty dla powyższych działań, ale nadesłała również sumę 220 zł na pokrycie kosztów związanych z dojazdem księży studentów do kolonii polskich¹⁰⁹. Ks. prymas August Hlond „przyszedł z pomocą tutejszej Misji wyznaczając łaskawie subsydjum na dojazdy księży polskich do poszczególnych kolonji”, którzy już wcześniej angażowali się w posługę duszpasterską wśród Polaków. Według nowego „rozkładu”,

¹⁰⁵ AAG, APP, APWP 1932-1939, Belgia – PMK Budżet – Subwencje państw., Dział III, Vol. II/47, Ks. Ryszard Moskwa, Do Prześwietnej Kancelarii Prymasa Polski w Poznaniu, Hautrage-Etat, le 7 VIII 1935.

¹⁰⁶ AAG, APP, APWP 1932-1939, Belgia – PMK Budżet – Subwencje państw., Dział III, Vol. II/47, Ks. Ryszard Moskwa, Do Prześwietnej Kancelarii Prymasa Polski w Poznaniu, Hautrage-Etat, le 13 IX 1935.

¹⁰⁷ AAG, APP, APWP 1932-1939, Belgia – PMK Budżet – Subwencje państw., Dział III, Vol. II/47, Ks. Zborowski, Przewielebny Ks. Ryszard Moskwa Rektor PMK w Belgii, Exp. 22 paź. 1935.

¹⁰⁸ AAG, APP, APWP 1932-1939, Belgia – PMK Budżet – Subwencje państw., Dział III, Vol. II/47, Ks. R. Moskwa Rektor PMK, Do Prześwietnej Kancelarii Prymasa Polski w Poznaniu, Hautrage-Etat, le 25 XI 1935.

¹⁰⁹ AAG, APP, APWP 1932-1939, Belgia – PMK Budżet – Subwencje państw., Dział III, Vol. II/47, Ks. R. Moskwa Rektor., Do Prześwietnej Kancelarii Prymasa Polski w Poznaniu, Hautrage-Etat, le 13 XII 1935.

o zapoznanie którego apelował Ks. Moskwa, kapłani zobowiązali się do dojazdów:

Ks. Seweryn Wyczałkowski – kapelan okręgu Mons, dojeżdżał do kolonii: Hautrage – Etat, Quaregon – Rivage i Bousu – Bois.

Ks. Franciszek Trochonowicz - kapelan okręgu Charleroi, dojeżdżał do kolonii: Tailli – Pré, Chatelineau i Marcinelli.

Ks. Edmund Boronowski - dojeżdżał do kolonii Jumet.

Ojciec Ambroży Lubik - dojeżdżał do kolonii Dampremy.

Ks. T. J. Kuśnierz - dojeżdżał do kolonii Marchienne au Pont.

Ks. Zawadzki - dojeżdżał do kolonii Maurage.

Ks. Marian Zwolski - dojeżdżał do pomocy ks. Oficjalskiemu – kapelanowi okręgu Liège.

Ks. Jan Wlazły – dojeżdżał do Brukseli, gdzie w każdą niedzielę odprawiał nabożeństwa w kościele Ojców Redemptorystów.

Ks. Józef Pacyna – miał pod opieką szpital i więzienie w Louvain. Natomiast kolonie polskie w Limburgii, w których duszpasterzami byli ojcowie: Wacław van Ruytghem i Justynian Vannut w razie potrzeby o ewentualną pomoc mieli zwracać się do ks. Wyczałkowskiego, koordynatora wyjazdów duszpasterskich księży studentów. Zaś kolonie Anderlues i Ghlin lez Mons miały się zwracać bezpośrednio do centrali PMK w Péronnes les Binche¹¹⁰.

Zaangażowanie ks. rektora wpływało z faktu, że działalność duszpasterska kapłanów polskich była systematycznie ograniczana. „Jeszcze przed paru laty – jak się dowiadujemy z Biuletynu – Polska Misja Katolicka liczyła pięciu księży, co wobec rozproszenia emigracji wcale nie wystarczało. Dziś mamy dwóch stałych księży Polaków, którym pomagają dwaj flamandzcy franciszkanie, mówiący po polsku”¹¹¹. Poza tym w pomoc duszpasterską zaangażowali się księża studenci: Wyczałkowski, Kuźniar, Lubik, Wlazły, Borowski, Zwolski.

W porozumieniu z rektorem Polskiej Misji Katolickiej ks. Moskwą, odbywali regularne dojazdy do polskich środowisk robotniczych rozsypanych po całej Belgii. Ośrodków tych jest tak wiele, że do niektórych dojazdy były możliwe tylko raz na miesiąc, w lepszych warunkach co trzy tygodnie lub nawet co drugą niedzielę. Każdy z księży otrzymywał pewien okręg, którym się stale opiekował. [...] Każdy wyjazd do polskiego ośrodka to nie tylko Msza św., kazanie, spowiedź lecz także udział w miejscowych zebraniach polskich organizacji, odwiedzanie rodzin robotniczych itd.¹¹²

¹¹⁰ AAG, APP, APWP 1935-1939, Belgia – Generalia, Dział III, Vol. II/44, Ks. R. Moskwa Rektor PMK Okólnik Polskiej Misji Katolickiej do Kolonji i Organizacji Polskich w Belgji, Péronnes les Binche, 28 października 1935 r.; AAŁ, Teczka personalna Ks. Ryszarda Moskwy – 511, Ks. Ryszard Moskwa, Wasza Eksceleńco, Péronnes les Binche, le 3 I 1937 r.

¹¹¹ *Z katolickiego życia emigracji w Belgji*, K[atolicka] A[gencja] P[rasowa], nr 32 (2432), 8 lutego 1936 r., s. 3.

¹¹² *Działalność kulturalna i duszpasterska wśród naszego wychodźstwa w Belgji*, K[atolicka] A[gencja] P[rasowa], nr 190 (Ł 590), 18 sierpnia 1936 r., s. 3.

Funkcję stałych kapelanów PMK w Belgii pełnili wówczas:

1. Ks. Ryszard Moskwa zamieszkały w Hautrage – Etat dla okręgu Mons; 2. Ks. Franciszek Trochonowicz zam. Louvain, dla okręgu Charleroi. 3. Ks. Jan Oficjański zamieszkały w Liège, dla okręgu Liège. 4 Ks. O. Justynian Vannut zamieszkały w Waterschei – dla kolonii Waterschei i Zwartberg w Limburgii. 5. Ks. O. Waclaw van Ruyteghem zamieszkały w Winterslag, dla kolonii Winterslag, Eysden, Heysden w Limburgii. Do niesienia posługi duszpasterskiej zobowiązali się księża – studenci: 1) Seweryn Wyczałkowski, odprawiał nabożeństwa w każdą pierwszą niedzielę miesiąca w kolonii w Péronnes-les-Binche i w Maurage, oraz w każdą trzecią niedzielę miesiąca w kolonii Jumet. 2) Ks. Józef Pacyna w każdą pierwszą niedzielę miesiąca w kolonii Boussu-Bois i w Quarognon-Rivage. 3) Ojciec franciszkanin Ambroży Lubik w każdą pierwszą niedzielę miesiąca w kolonii Anderlues, a ponadto odwiedzał kolonię w Limburgii, Waterschei i Zwartberg. 4) Ks. Kuźniar – odprawiał nabożeństwa w Dampremy i Marchienne au Pont. 5) Ks. Edmund Boronowski dwa razy w miesiącu dojeżdżał do pomocy ks. Oficjałskiemu w okręgu Liège. 6) Ks. Jan Wlazło odprawiał nabożeństwa w każdą niedzielę w Brukseli. 7) Ks. Marian Zwolski (przy okazji większych uroczystości), odprawiał nabożeństwa w kolonii Ghlin les Mons, oraz tak samo w okręgu Liège¹¹³.

Prosząc o stałą dotację dla prowadzenia pracy duszpasterskiej wśród wychodźstwa polskiego, rektor napisał: „Wyjaśniam, że na terenie tutejszej Misji pracuje razem ze mną stale siedmiu¹¹⁴ księży kapelanów oraz ośmiu księży studentów”¹¹⁵. Prośba ta, jak możemy się domyślać z pisma skierowanego do rektora przez przedstawiciela księży studentów uwzględniała środki niezbędne do prowadzenia pracy duszpasterskiej przez nich w następujących ośrodkach: „Hautrage, Quaregon, Bruksela – w każdą niedzielę; Chatelineau – dwie parafie, dwa razy miesięcznie; Maurage, Jumet, Anderlues, Marcinelle, Marchienne, Dampremy, Glain, Bossu – raz na miesiąc; pomocniczookręgi Liège, Limburgia i Holandia”¹¹⁶. Ponadto ks. rektor przesłał do Kancelarii Księdza Prymasa informację (6 załączników) o skali wydatków związanych z funkcjonowaniem Misji¹¹⁷.

¹¹³ AAG, APP, APWP 1935-1939, Belgia – Generalia, Dział III, Vol. II/44, Belgia. Wychodźstwo Polskie w Belgii otoczone będzie troskliwą opieką duszpasterską. Ilość księży dla 24.000 Polaków – katolików w Belgii powiększy się znacznie; Moskwa, *Polska misja katolicka*, s. 154-158.

¹¹⁴ Przedstawiona różna liczba duszpasterzy wynika z przedstawienia księży pracujących na terenie Belgii i na terenie Misji - która obejmowała (Belgię, Holandię i Danię).

¹¹⁵ AAG, APP, APWP 1932-1939, Belgia – PMK Budżet – Subwencje państw., Dział III, Vol. II/47, Ks. R. Moskwa Rektor PMK, Do Prześwietnej Kancelarii Prymasa Polski w Poznaniu, Péronnes les Binche, 22 września 1936 r. Dochody duszpasterzy polskich w Belgii były mniejsze od zarobków górnika polskiego o 200 do 400 franków.

¹¹⁶ AAG, APP, APWP 1932-1939, Belgia – PMK Budżet – Subwencje państw., Dział III, Vol. II/47, Ks. Seweryn Wyczałkowski Prezes Koła [Księży Studentów], Do Rektora Misji Katolickiej Ks. Ryszarda Moskwy Péronnes les Binche, Louvain, 22 września 1936. Zdaniem księży studentów „suma 800 fr. miesięcznie jest niezbędna dla normalnego prowadzenia powyższej pracy”.

¹¹⁷ AAG, APP, APWP 1932-1939, Belgia – PMK Budżet – Subwencje państw., Dział III,

Działania rektora do pewnego stopnia zostały zauważone przez księdza prymasa, który od 1 października 1936 r. przyznał: „1) 150 zł na rzecz Rektoratu i na podtrzymanie akcji duszpasterskiej księży studentów. 2) 100 zł dla ks. Oficjałskiego. Nadto skreślono resztę długu 500 zł oficjalnej pożyczki na zakup samochodu”¹¹⁸.

Pewne ożywienie życia religijnego nastąpiło w 1936 r., tym razem skonsolidowany wysiłek zarówno czynników kościelnych jak i państwowych okazał się korzystny dla duszpasterstwa polskiego¹¹⁹. Nie bez wpływu w tym względzie był odbywający się w Belgii Międzynarodowy Kongres Eucharystyczny oraz wizyta prymasa Hlonda w kilku polskich koloniach¹²⁰. Tym bardziej, że: „Każdy wyjazd do polskiego ośrodka to nie tylko Msza św., kazanie, spowiedź, lecz także udział w miejscowych zebraniach polskich organizacji, odwiedzanie rodzin robotniczych [...] specjalną pieczęcią otaczali nasi księża „Opiekę Rodzicielską”, której oddziały spełniają najważniejsze zadanie w tutejszym życiu emigracyjnym, zapewniając działwie podstawowe wiadomości z zakresu języka ojczystego i historii Polski. W miarę możliwości księża starali się zakładać i rozszerzać istniejące już organizacje ściśle religijne jak np. „Koła Żywego Różańca” dla kobiet”¹²¹. I co ciekawe: „W swych wędrówkach od czasu do czasu księżom udaje się „odkryć” /choć to wydaje się nieprawdopodobne/ nie znane nikomu nowe skupiska polskie, do których dotąd nikt jeszcze nie dotarł, mimo iż nieraz składają się one z kilkudziesięciu osób, a nawet w jednym wypadku grupa taka liczyła paraset dusz”¹²².

Pomimo dotychczasowych zabiegów ze strony rektora PMK w Belgii nie zaszły istotne zmiany w organizowaniu opieki duszpasterskiej wśród wychodźstwa polskiego¹²³. W Limburgii nadal w większości kolonii polskich odprawiano

Vol. II/47, Ks. R. Moskwa, Do Prześwietnej Kancelarii Prymasa Polski w Poznaniu, Péronnes les Binche, 22 sierpnia 1936 r.

¹¹⁸ AAG, APP, APWP 1932-1939, Belgia – PMK Budżet – Subwencje państw., Dział III, Vol. II/47, Ks. Zb[orowski], Przew. ks. Moskwa Rektor PMK w Belgji Péronnes les Binche, 19 paź. 1936.

¹¹⁹ T. S o p o ó k o, *Święcone polskiej misji katolickiej w Belgji*, K[atolicka] A[gencja] P[rasowa], nr 92 (2492), 20 kwietnia 1936 r., s. 2. „Z przyjemnością należy zanotować wystąpienie niektórych przedstawicieli władz polskich z wyraźną zachętą do życia religijnego i zapisywania się do katolickich stowarzyszeń. Podkreślamy ten szczegół tym chętniej, iż dotąd nie byliśmy przyzwyczajeni do takiego stanowiska. Tegoroczna akcja misyjna w okresie Wielkiej nocy była przeprowadzona z dużą energią. Księża nie zważając na trudy, odprawiali liczne nabożeństwa, wygłaszali nauki, spowiadali, udzielali Komunii św., święcili po domach. By nie pominąć żadnego większego skupienia, każdy z nich musiał objechać po kilka skupień, wykorzystując wszelkie środki lokomocji od roweru, tramwaju do samochodu włącznie”; Zob. Moskwa, *Polska misja katolicka*, s. 154.

¹²⁰ Le Primat de Pologne visite ses compatriotes à Péronnes, „Gazette du Centre – La Louvière” 6 IX 1936 r.

¹²¹ *Opieka moralna nad naszym wychodźstwem w Belgji*, „Głos Narodu”, Kraków 23 VIII 1936 roku.

¹²² S o p o ó k o, *Święcone polskiej misji*, s. 2.

¹²³ S z y m a ń s k i, *Z dziejów szkolnictwa polonijnego w Belgji*, s. 113-114.

miesięcznie tylko jedną mszę św. dla Polaków. „Kolonje polskie w Limburgji są bez księdza Polaka, o którego jednak stale upominają się”¹²⁴. Ze strony PMK w 1937 r. zabiegano również o utworzenie stałej placówki duszpasterskiej w okręgu Charleroi, dla następujących kolonii polskich: Charleroi, Marcinelle, Chatelineau, Tailli-Pré, Gilli, Cuillet, Tamines, Farcinnes, Jumet Houboide, Junut Malavé, Dampremy, Marchine au Pont, Monhan sur Sombre, Fontaine l'Eveque, Anderlues. Rektor prosił o mianowanie na kapelana dla tego okręgu ks. F. Trochonowicza z diecezji lubelskiej¹²⁵. Kapłan ten nie objął jednak tej placówki duszpasterskiej. Objął ją ks. Krupiński, o czym dowiadujemy się z raportu przesłanego do Prześwietnej Kancelarii Prymasa Polski¹²⁶. Nowy kapelan swoją funkcję zaczął pełnić 7 lipca 1937 r. i zamieszkał w Gilly¹²⁷. Jak relacjonował w swoim sprawozdaniu z działalności duszpasterskiej w okręgu Charleroi ks. Krupiński „odwiedziłem Polaków w tych koloniach, w których sam odprawiam miesięczne nabożeństwa”:

Andvilus: dla Anderlus, Fontaini – Brýnye i okolicy.

Marchinu-au-Pont: dla Marchinne i Mont sur Marchinni, Monuan.

Jumit – Malarii: dla Jumit, Roux, Ludichsart.

Marcinille: dla Marcinille, Gouillat, Charlvirs.

Chatelineau - Centre: Chatelineau, Châtilit, Montigny Sambre, część Gilly.

Chatelineau - Tallis - Pri (dwa razy w miesiącu odprawia ks. Trochonowicz) dla drugiej części z Chatelineau, Gilly, Farcinnes – Veinage, Pirmmchaumps, Rausart, Vieux – Gampiriaire.

Farcinnes: dla Farcinnes, Roselies i okolicy.

Moignelii: Moignelii, Lambursat, Tamines.

La Dochrvie: dla Dochrvie i okolic¹²⁸.

W 1938 r. kapłani zaangażowani w działalność PMK w Belgii pełnili funkcje:

1. Ks. Ryszard Moskwa - rektora PMK i jednocześnie kapelana okręgu Centre;
2. Ks. Seweryn Wyczałkowski – kapelana okręgu Mons; 3. Ks. Jacek Przygoda¹²⁹

¹²⁴ AAG, APP, APWP 1935-1939, Belgia – Generalia, Dział III, Vol. II/44, Ks. R. Moskwa, Do Prześwietnej Kancelarii Prymasa Polski w Poznaniu, Péronnes les Binche, 10 IV 1937 r.

¹²⁵ AAG, APP, APWP 1935-1939, Belgia – Generalia, Dział III, Vol. II/44, Ks. R. Moskwa, Do Prześwietnej Kancelarii Prymasa Polski w Poznaniu, Péronnes les Binche, 9 IV 1937 r.

¹²⁶ AAG, APP, APWP 1935-1939, Belgia – Generalia, Dział III, Vol. II/44, Raport ks. Krupińskiego z czynności duszpasterskich, Do Prześwietnej Kancelarii Prymasa Polski w Poznaniu, Gilly, 25 III 1938 r.

¹²⁷ AAG, APP, APWP 1932-1939, Belgia – PMK Budżet – Subwencje państw., Dział III, Vol. II/47, Ks. R. Moskwa Rektor PMK, Do Prześwietnej Kancelarii Prymasa Polski w Poznaniu, Krzesławice, poczta Goździków, powiat Opoczno, 24. 7. 1937.

¹²⁸ AAG, APP, APWP 1935-1939, Belgia – Generalia, Dział III, Vol. II/44, Raport ks. Krupińskiego z czynności duszpasterskich, Do Prześwietnej Kancelarii Prymasa Polski w Poznaniu, Gilly, 25 III 1938 r., s. 1-4.

¹²⁹ Ks. Józef Pielorz, OMI, *Ks. Jacek Przygoda, Rektor PMK w Beneluksie w latach 1942-1947*,

- kapelana okręgu Charleroi; 4. Jan Oficjalski – kapelana okręgu Liège; 5. Ks. Wilhelm Hoffmann – kapelana w Holandii; 6. O. Justynian Vannut – kapelana w Limburgii; 7. O. Wacław Van Ruyteghem – kapelana w Limburgii. Kapłanów tych w ich posłudze w dalszym ciągu wspierali członkowie Koła Księży Studentów z Louvain: Maksymilian Rode, Roman Zientarski, Seweryn Wyczałkowski, Alojzy Nosal, Ambroży Lubik, Ferdynand Hupa, Kasjan Wolak, Marian Zwolski, Kazimierz Klósak, Marian Boronowski i Stanisław Zdanowicz¹³⁰. Pełnienie tych funkcji często napotykało trudności ze strony lokalnych władz kościelnych. Ks. rektor ujawnił bowiem, że miał poważne trudności z obsadzeniem stanowiska kapelana okręgu Charleroi przez ks. Przygodę i kapelana w Brukseli przez ks. Nosala, w związku z wyjazdem do Polski ks. Trochonowicza i ks. Wlazłego¹³¹.

Działalność PMK w Belgii opierała się wówczas na wynagrodzeniu otrzymywanym przez rektora od rządu polskiego (1975 franków miesięcznie); czterech pensjach wikariuszy, po 900 franków od rządu belgijskiego (trzy z diecezji Tournai i jedna z diecezji Liège). Ponadto PMK w zależności od liczby Polaków otrzymywała dotacje od poszczególnych kopalń¹³².

Duszpasterze polscy niezależnie od funkcji pełnionej w PMK cały czas podlegali swoim biskupom ordynariuszom, którzy ich delegowali do tej pracy. Stąd częsta rotacja na zajmowanych stanowiskach. Spodziejając się odwołania m.in. ks. rektor Moskwa w liście do Kancelarii Prymasa Polski przedstawił dość obszernie sprawozdanie ze stanu Misji w tym kraju w 1939 r.:

Péronnes, dn.10. 6. 1939.

Do
Prześwietej Kancelarii Prymasa Polski
w Poznaniu.

W związku z zamiarem odwołania mnie z placówki rektora Polskiej Misji Katolickiej w Belgii najuprzejmiej przedstawiam następujące sprawozdanie ze stanu obecnego tutejszej Misji.

1. Placówka rektora PMK znajduje się w Péronnes les Binche, 38, Rue Leopold III. Dom Misji wynajęty jest od kopalni Ressaix za opłatą 400 franków miesięcznie (dziewięć pokoi wraz z ogrodem i garażem). Dochody placówki rektora są następujące. Pensja rektora z Konsulatu R.P. w Brukseli płatna każdego miesiąca z góry 1975 fr. Pensja wikariu-

„Duszpasterz Polski Zagranicą”, 50 (1999) z. 3, s. 402. Ks. Przygoda pełnił funkcję duszpasterza polskiego w okręgu Mons – Charleroi od września 1938 r.

¹³⁰ AAG, APP, APWP 1935-1939, Belgia – Generalia, Dział III, Vol. II/44, Ks. R. Moskwa, Rektor PMK Do Prześwietej Kancelarii Prymasa Polski w Poznaniu, Péronnes les Binche, 25 listopada 1938 r., s. 1-2.

¹³¹ AAG, APP, APWP 1932-1939, Belgia – PMK Budżet – Subwencje państw., Dział III, Vol. II/47, Ks. R. Moskwa, Do Prześwietej Kancelarii Prymasa Polski w Poznaniu, Péronnes les Binche, 25 XI 1938.

¹³² AAG, APP, APWP 1935-1939, Belgia – Generalia, Dział III, Vol. II/44, Ks. R. Moskwa, Do Prześwietej Kancelarii Prymasa Polski w Poznaniu, Péronnes les Binche, 25 XI 1938.

sza belgijskiego w Péronnes płatna z dołu co trzy miesiące – miesięczna 900 fr. około. Subsydjum wyjednane w Association Charbonnière du Centre à La Louviere płatne z dołu co trzy miesiące – miesięcznie 1600 fr. w tem wliczone koszta za wynajęcie mieszkania. Do obowiązków rektora należy odprawiać nabożeństwa oficjalne polskie w Brukseli. Odprawiać nabożeństwa i brać udział w uroczystościach i zebraniach dotyczących ogółu tutejszej emigracji. Starać się o utrzymanie placówek duszpasterskich polskich należących do tutejszej Misji. Starać się o koszta utrzymania dla poszczególnych księży kapelanów. Pokrywać koszta dojazdów księży studentów z Louvain do poszczególnych kolonji polskich na terenie Belgji i Holandji. Odprawiać lub w razie wyjazdu zapewnić odprawianie stałych nabożeństw w kaplicy polskiej w Péronnes za przynależny wikariat. Odprawiać nabożeństwa stosownie do potrzeby w sąsiednich kolonjach należących do okręgu Centre, w którym jest siedziba rektoratu. Odbywać konferencje z księżmi kapelanami i utrzymywać z nimi stały kontakt. W okresie wielkanocnym urządzać rekolekcje w większych skupiskach polskich i zapewnić spowiedź wielkanocną we wszystkich kolonjach polskich na tutejszym terenie.

Utrzymywać kontakt z Prześwietną Kancelarią Prymasowską w Poznaniu, z władzami polskimi w Brukseli, z władzami duchownymi i świeckimi w Belgji, z dyrekcjami kopalń oraz z organizacjami polskimi na terenie Belgji.

2. Polska placówka duszpasterska okręgu Mons z siedzibą w Hautrage-Etat, 11, Rue Desire Vervoot. Obowiązki tej placówki są: stała opieka nad wszystkimi Polakami zamieszkałymi w okręgu Mons. Kolejne w każdym miesiącu odprawianie nabożeństw w kilkunastu kolonjach okręgu Mons. Stałe odprawianie lub zapewnienie nabożeństw w Queregnon i w Hautrage-Etat za belgijską pensję wikariuszowską w Queregnon. Opieka nad Polakami i organizacjami Polskimi w okręgu Mons. Pośrednictwo między Polakami a dyrekcjami kopalń i władzami belgijskimi.

Dochody tej placówki są takie: Pensja wikariuszowska belgijska płatna jak wyżej, miesięcznie 900 fr. Subsydjum Association Charbonnière du Comtant de Mons à Mons płatne z dołu miesięcznie 2000 fr. Subsydjum kopalni Hautrage miesięcznie około 400 fr. Ponadto bezpłatne mieszkanie kapelana w kolonji Hautrage-Etat wraz ze światłem i opałem. Kapelanem obecnie na tej placówce jest ks. Seweryn Wyczałkowski, który w tym roku kończy studja w Louvain i prawdopodobnie w miesiącu wrześniu będzie zmuszony wrócić do Polski.

3. Polska placówka duszpasterska okręgu Charleroi. Polaków jest około dziesięciu tysięcy zamieszkałych w przeszło 40 miejscowościach, z których w 16-tu odprawia się kolejno w każdym miesiącu nabożeństwa polskie. Wynajęcie domu i utrzymanie wynosi 1000 fr. miesięcznie. Obowiązki w stosunku do Polaków, organizacji polskich, dyrekcji kopalń i do władz belgijskich jak wyżej. (24 dyrekcje kopalń). Stałe odprawianie nabożeństw w miejscowości Taillis – Pré w niedzielę i święta za pensję wikariuszowską.

Siedziba obecnie jest w Jumet, 2, Rue de la Clinique. Kapelanem obecnie jest ks. Jacek Przygoda kapłan z diecezji sandomierskiej. Pobyt jego w Belgji uzależniony jest od Kurji Biskupiej w Sandomierzu. Dochody placówki okręgu Charleroi są następujące. Subsydjum z Association des Charbonnages des Bassins de Charleroi et de la Basse Sambre à Charleroi płatne z dołu miesięcznie 3000 fr. Pensja wikariusza belgijskiego niedzielnego płatna kwartalnie z dołu (miesięcznie około 400 fr.).

4. Placówka duszpasterska polska w okręgu Liège. Około 8 tysięcy Polaków zamieszkałych w przeszło 30 miejscowościach. Nabożeństwa odprawiają się dla Polaków w 15 miejscowościach na zmiany. Za wynajęcie domu opłata 500 fr. miesięcznie. Obowiązki jak wyżej. Za pensję wikariuszowską obowiązek stałego odprawiania nabożeństw w St. Foy w Liège. Dochody tej placówki są następujące: Pensja wikariuszowska belgijska miesięczna 900 fr. Subsydjum Association des Charbonnages à Liège płatne każdego miesiąca z dołu 3.000

fr. Siedziba placówki jest obecnie pod adresem: Liège (Bressoux) 393, Rue du Moulin. Kapelanem jest ks. Oficjalski Jan, kapłan diecezji kieleckiej, przbywający w Belgji na studjach od 5 lat. Pobyt jego w Belgji uzależniony jest od Biskupstwa w Kielcach. Pragnie pozostać w Belgji, ale Biskupstwo w Kielcach poleca mu wrócić do Polski.

5. Kapelanem polskim w Brukseli jest obecnie ks. Alojzy Nosal, student uniwersytetu w Louvain, zamieszkały 24, Place du Peuple à Louvain. W każdą niedzielę i święta dojeżdża do Brukseli, gdzie w kościele Ojców Redemptorystów odprawia nabożeństwa, a za przejazdy otrzymuje od Ojców redemptorystów około 500 franków miesięcznie.

6. Placówka duszpasterska w Winterslagu (Limburgja). Kolonie polskie Winterslag, Eysden, Beeringen i Heusden. Kapelanem jest Belg Ojciec Franciszkanin Waclaw Van Ruyteghen, zamieszkały w Winterslag, Clinique. Od siedmiu miesięcy Ojciec ten jest chory po złamaniu nogi. W obowiązkach duszpasterskich zastępowali go dotychczas Księża Studentzi z Louvain. Dochody: utrzymanie z zakonu Ojców Franciszkanów za co kapelani placą Zakonowi około 600 franków miesięcznie.

7. Placówka duszpasterska w Waterschei (Limburgja). Kolonie Waterschei i Zwartberg. Kapelanem jest Belg Ojciec Franciszkanin Justynjan Vannut zamieszkały w Waterschei, Clinique. Utrzymanie ma zapewnione ze strony Zakonu Ojców Franciszkanów za co Zakon otrzymuje subsydjum ze strony kopalni.

8. Ponadto do tutejszej Misji przynależy polska placówka duszpasterska w Heerlen, 33 Oude Lindestr, Holandja. Obowiązki ma podobne jak księża kapelanji w Belgji. Odprawia nabożeństwa w 8 kolonjach. Utrzymanie i dochody czerpie od miejscowych władz duchownych oraz tamtejszego społeczeństwa.

9. Wreszcie do tutejszej Misji należy obecnie Koło Księży Studentów Polaków w Louvain. Księża ci stosownie do potrzeby dojeżdżają do poszczególnych kolonji polskich w niedzielę i święta. Koszta tych dojazdów pokrywa rektor PMK (Za ostatnie trzy miesiące koszta te wyniosły około 1800 franków).

Uwagi ogólne.

Księża kapelani Polskiej Misji w Belgji muszą posiadać dokładną znajomość języka francuskiego w mowie i piśmie. Muszą utrzymywać stały kontakt z miejscowym duchowieństwem belgijskim, z Polakami i ich organizacjami, oraz z władzami belgijskimi i dyrekcjami wszystkich kopalń, zwłaszcza że te ostatnie dają znaczne obecnie subsydia na utrzymanie księży kapelanów.

Księża kapelani polscy nie posiadają tu dochodów ubocznych (jura stolae) gdyż nie są proboszczami, lecz tylko kapelanami Polaków mimo obowiązków wikariuszy belgijskich.

Placówki duszpasterskie w Péronnes, w Hautrage, w Charleroi i w Liège posiadają część umeblowania mieszkań. Umeblowanie to jest własnością poszczególnych kopalń, a odpowiedzialnymi za te meble są poszczególni księża kapelani lub rektor Misji.

Przy zmianie księży kapelanów należy się starać o zachowanie ciągłości stanowisk, gdyż w przeciwnym wypadku powstają trudności w utrzymaniu już poprzednio zdobytych dochodów, w utrzymaniu placówek i pensji wikariuszowskich, oraz w utrzymaniu tak inwentarza jak i wynajętych mieszkań. W razie potrzeby gotów jestem i bardzo chętnie udzielić dalszych informacji i wyjaśnień w sprawach tutejszej Misji.

Oddany w Chrystusie Panu sługa
Ks. R. Moskwa¹³³.

¹³³ AAG, APP, APWP 1935-1939, Belgia – Generalia, Dział III, Vol. II/44, Ks. R. Moskwa. Sprawozdanie ze stanu Polskiej Misji Katolickiej w Belgji, Péronnes – Binche, 10 czerwca 1939 r.

W rzeczywistości 16 czerwca biskup łódzki „wobec otrzymania korespondencji z Wikariatu Generalnego w Tournay via Kancelaria Prymasa Polski i Jego wyjaśnienia” odwołał ks. Moskwę do macierzystej diecezji¹³⁴. 1 lipca 1939 r. nastąpiło przejście funkcji Rektora PMK w Brukseli przez ks. Jana Oficjalskiego¹³⁵, kapłana diecezji kieleckiej. W Péronnes les Binche w siedzibie Misji, dotychczasowy ks. Rektor R. Moskwa przekazał: „Agendy Rektoratu w postaci aktów Misji, Inwentarz rzeczy należących do Rektoratu PMK, Inwentarz rzeczy znajdujących się w Rektoracie w Péronnes, a należących do kopalni w Ressaix¹³⁶. Plany dotyczące przyszłości PMK były inne¹³⁷, „w 1939 r. Prymas Polski Ks. Kard. Hlond mianował Rektorem Polskiej Misji Katolickiej w Belgii i Luksemburgu, ks. Kazimierza Świetlińskiego, ze Zgromadzenia Chrystusowców. [...] Ks. Świetliński miał objąć Rektorat z dniem 1-go września 1939 roku. Ponieważ wojna uniemożliwiła wyjazd z Polski ks. Świetlińskiego i jego konfratrów, więc też z konieczności trzeba było mianować innego rektora. Został nim ks. Jacek Przygoda”¹³⁸. W rzeczywistości jednak funkcję rektora objął ks. Oficjalski, który już 8 lipca w liście do ks. prymasa pisał: „Ks. Moskwa R. wyjeżdża z Péronnes 15 bm. Po jego wyjeździe zacznie pracować w tej kolonii o. Hupa¹³⁹ z Louvain. Prosiłem księdza biskupa z Tournai o mianowanie o. Hupę wikarym. Ksiądz biskup wyraził zgodę w tej sprawie, a również przyrzekł załatwić moją prośbę dotyczącą obsadzenia polskiej placówki misyjnej w Hautrage – Etat przez ks. Rucińskiego, Polaka, który w tym roku zostanie wyświęcony na kapłana w Tournai”. Ks. Wyczalkowski, który dotychczas tam pracował na wezwanie swojego biskupa miał wrócić do diecezji pod koniec września¹⁴⁰. Niespełna

¹³⁴ AAL, Teczka personalna Ks. Ryszarda Moskwy – 511, Do Wielbego Księdza Ryszarda Moskwy Rektora Misji Polskiej w Péronnes les Binche, 16 czerwca 1939.

¹³⁵ Archiwum Diecezjalne w Kielcach (dalej: ADK), Teczka personalna ks. Jan Oficjalski, sygn. XO – 4, życiorys.

¹³⁶ AAG, APP, APWP 1935-1939, Belgia – Generalia, Dział III, Vol. II/44, Protokół oddania agend Rektoratu Polskiej Misji Katolickiej w Belgii, Péronnes les Binche 1.07.1939 r.

¹³⁷ Ks. Pielorz zawarł poniżej opinię na temat duszpasterstwa określa „przyczynkiem, lub przysłowiowym „kijem w mrowisko”, aby ci, co więcej wiedzą, prostowali, dodawali...”. Zob. J. P i e l o r z, *Szanowna Redakcjo!*, „Duszpasterz Polski Zagranicą”, 40 (1989) z. 3, s. 374.

¹³⁸ P i e l o r z, *Duszpasterstwo Polskie w Beneluksie*, s. 601; K o ł o d z i e j, *Opieka duszpasterska nad wychodźcami polskimi*, s. 143.

¹³⁹ AIBnPiDPKUL, sygn. O/3, *Kronika Bractwa Żywego Różańca w Belgii (1949-1999)*, s. 17. „(ojciec Fortunat Franciszkanin. W roku 1940 uszedł przed Niemcami do Anglii i w 1944 wracając z armią jako kapelan wojskowy padł na polu bitwy pod Falaise w Normandii. Pochowany na cmentarzu wojskowym Langannerie”.

¹⁴⁰ AAG, APP, APWP 1935-1939, Belgia – Generalia, Dział III, Vol. II/44, Ks. Jan Oficjalski. Do Prześwietnej Kancelarii Prymasa Polski w Poznaniu, Bressoux (Liège), le 8 juillet 1939 r. Dotychczas w Hautrage – Etat pracował ks. Wyczalkowski, który na wezwanie swojego biskupa miał za 2 ½ miesiąca wrócić do Polski; Grzybowski, *Ksiądz pralat Seweryn Wyczalkowski*, s. 29. Ksiądz wrócił do kraju 14 sierpnia 1939 r., by objąć stanowisko wikariusza parafii katedralnej i profesora Seminarium Duchownego.

tydzień później ks. Oficjalski napisał prośbę do biskupa sandomierskiego Jana Lorka, o zgodę na przedłużenie pobytu ks. J. Przygodzie, który z dniem 1 września został odwołany do diecezji. Z chwilą wyjazdu, – jak motywował – „9-cio tysięczna rzesza Polaków zostałaaby bez duszpasterza, ponieważ już inne kolonie są obsłużone z trudem”¹⁴¹.

Dotychczasowy rytm pracy został jednak naruszony działaniami wojennymi. Polscy kapłani we własnym zakresie w porozumieniu z władzami diecezjalnymi usiłowali organizować posługę duszpasterską. Kiedy jednak działania wojenne przeniosły się na terytorium Belgii posługa duszpasterska duchowieństwa polskiego została bardzo ograniczona¹⁴². Np. Ks. Oficjalski dotychczasowy rektor ze względu na swoje zaangażowanie na rzecz Polaków musiał ratować się ucieczką w maju 1940 r.¹⁴³

Po 10 maja 1940 r. bezpośrednio w pracę duszpasterską wśród wychodźstwa polskiego zaangażowani byli tylko czterej kapłani: OO. Justynian Vannut¹⁴⁴ i Wacław Van Ruyteghem, franciszkanie pracujący wciąż w Limburgii, ks. Romuald Zaniewski¹⁴⁵, studiujący na uniwersytecie lowańskim (pracował w koloniach zagłębia Mons, a od listopada 1941 r. w prowincji Liège), ks. Jacek Przygoda duszpasterzujący w zagłębiach Centre (Péronnes les Binche) i Borinage (Hautrage Etat) oraz o. Alojzy Raška – Czech, raz w miesiącu pomagający w okręgu Mons¹⁴⁶. W tym czasie pracował także dla wychodźstwa polskiego w okręgu Liège ks. Stefan Hanas, mieszkający w Tilleur. Aresztowany jednak przez gestapo 13 sierpnia 1944 r. trafił do obozu koncentracyjnego w Dachau¹⁴⁷.

Od 1942 r. cały ciężar odpowiedzialności za pełnienie posługi duszpasterskiej wśród wychodźstwa polskiego spoczął na ks. Przygodzie. Decyzją prymasa Polski przebywającego wówczas w Lourdes ks. Przygoda został mianowany rektorem PMK na Belgię i Luksemburg. W związku z tym, próbował on do duszpasterstwa polskiego zaangażować Oblatów z południowej Francji, a kiedy ta możliwość zawiodła, zwrócił się o pomoc do polskich werbistów w sąsiedniej Holandii¹⁴⁸. Za

¹⁴¹ AAG, APP, APWP 1935-1939, Belgia – Generalia, Dział III, Vol. II/44, Ks. Jan Oficjalski. Jego Eksceleńcja książę biskup Jan Lorek w Sandomierzu, Bressoux, - Liège, 16 lipca 1939 r.; Pielorz, *Ks. Jacek Przygoda*, s. 402.

¹⁴² Pielorz, *Ks. Jacek Przygoda*, s. 402; B. W i e r z b i a ń s k i, *Polonia zagraniczna w latach 1939-1946*, Londyn 1946, s. 58.

¹⁴³ Ks. J. Pielorz OMI, *Duszpasterstwo Polskie w rejonie Amay 1878-2003. La Pastorale Polonaise à Amay. Historia Duszpasterstwa Polskiego w rejonie AMAY – Flône. Diecezja Liège (Belgia) z okazji 25-lecia duszpasterstwa ks. dr Józefa Piorza, omi, Liège – Amay, 8 grudnia 2003*, s. 20; ADK, Teczka personalna ks. Jan Oficjalski, sygn. XO – 4, s. 13.

¹⁴⁴ *Belgia*, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 16(1965), z. 4, s. 433. Pracował w Waterschei, w duszpasterstwie polskim do 1960 r. Pogrzeb odbył się 5.I.1965 r. w Hasselt.

¹⁴⁵ Pielorz, *Duszpasterstwo Polskie w rejonie Amay*, s. 20. Ks. Zaniewski pracował od listopada 1941 r.

¹⁴⁶ J. Przygoda, *Z Polakami w Belgii 1938-1942*, Bruges 1942, s. 50-51.

¹⁴⁷ Pielorz, *Duszpasterstwo Polskie w rejonie Amay*, s. 20.

¹⁴⁸ Tenże, *Ks. Jacek Przygoda*, s. 402.

pośrednictwem łączników Polskiej Organizacji Walki o Niepodległość (POWN) i za aprobatą ks. prymasa zaangażowali się oni do duszpasterstwa polskiego¹⁴⁹. W ten sposób, na początku 1944 r. podjęli swoje obowiązki duszpasterskie ojcowie: Feliks Zapłata (Liège – Retinne)¹⁵⁰; Stanisław Turbański (Bruksela)¹⁵¹; Władysław Kotowski (Luksemburg)¹⁵²; Konrad Lemanowicz (Péronnes les Binche)¹⁵³; Bronisław Skóra¹⁵⁴; Franciszek Jażdżewski (Hautrage)¹⁵⁵; Franciszek Wardowski (Limburgia: Eysden, Waterschei, Zwartberg)¹⁵⁶; Do tej grupy nie-

¹⁴⁹ P. Sokolowski, *Ks. doc. Dr hab. Feliks Zapłata SVD (1914-1982). Rys biograficzny*, w: *Misjologia XXI wieku. W 20 rocznicę śmierci ojca Feliksa Zapłaty SVD – Twórcy misjologii w Polsce. Materiały sympozjum misjologicznego w Misyjnym Seminarium Duchownym w Pieniężnie 8-10 listopada 2002*, red. A. Miotek SVD, Warszawa 2004, s. 22-23; Pielorz, *Duszpasterstwo Polskie w rejonie Amay*, s. 20-21.

¹⁵⁰ Archiwum Polskiej Prowincji Misjonarzy Werbistów w Pieniężnie, (dalej: APP-SVD), Personalia - O. Franciszek Folek, Prace duszpasterskie. „1944-1945 – jako kapelan polski dla emigrantów w Belgii – okręg Charleroi. (Póhnilonowe miasto). Mieszkałem początkowo w Jumet, potem w Farciennes (dzielnice Charleroi). Początkowo dojeżdżałem do wszystkich kościołów, gdzie odprawiano polskie nabożeństwa, potem wydzielono mi kościoły które miałem stale pod opieką. Były tam ośrodki polskie w centrum Charleroi, potem Jumet, Gosselies, Anderlues, Chatilincou – Taillis Pres, Fracinnes, Aisseau, Pont de Loup, Marchienne au Pont, Marchienne sur Sambre, Anderlues, Pironchamps, Goutroux, Fontaine l’Eveque, Chatelet, Gilly i około kilkanaście innych. [...] 1945 do 18 maja – kapelan polski dla Polaków w Brukseli. Pracowałem w Polskiej Misji Katolickiej, której rektorem był ks. Jacek Przygoda. Należało do tego również poradnictwo i opieka nad przyjezdnymi, tułającymi się Polakami, duszpasterstwo polskich pomocy domowych w domach belgijskich”; J. Mandziuk, *Zapłata Feliks (1914-1982)*, w: *Słownik Polskich Teologów Katolickich 1981-1993*, red. J. Mandziuk, az 8, Warszawa 1995, s. 660-661.

¹⁵¹ APP-SVD, Personalia - O. Stanisław Turbański. Życiorys. „w Overijse 20 km od Brukseli, obsługując brukselską Polonię III/1944 do odejścia Niemców z Belgii /maj 1944?/, Liège 1944-1945?/, Péronnes-les-Binche 1945?/ do początku 1947, Montenu /jeszcze Belgia/ kilka tygodni 1947”.

¹⁵² W. K o t o w s k i, *Wśród Polonii Luksemburskiej*, w: *Jubileuszowy Kalendarz Słowa Bożego 1949*, red. F. Folek, s. 61. „Dzięki zrozumieniu, dobrej woli i zaufaniu, jakim mnie darzyli Rodacy, udało mi się założyć „Związek Robotników Polskich” dla bronienia ich sprawy i pogłębienia oświaty i miłości Ojczyzny. Powstało harcerstwo, chór, kółko teatralne, dwie szkółki. Dla dzieci urządziłem kolonie letnie”.

¹⁵³ APP-SVD, Personalia - O. Konrad Lemanowicz. Życiorys spisany na podstawie rozmowy z O. Lemanowiczem 13 VI 1972 r. O. Józef Arlik SVD.

¹⁵⁴ APP-SVD, Personalia – O. Bronisław Skóra. Ks. Jacek Przygoda Rektor Misji, Bruxelles, le dnia 14 października 1946 r. „Niniejszym zaświadczam, że ks. Bronisław Maria Skóra S.V.D. pracował w Polskiej Misji Katolickiej w Belgii od dnia 24 lutego 1944 r. do dnia 15 października 1946 r. na placówce duszpasterskiej wśród Polaków w Zagłębiu Charleroi a następnie na stanowisku pomocnika i zastępcy rektora Misji w Brukseli”.

¹⁵⁵ APP-SVD, Personalia - O. Franciszek Jażdżewski. Życiorys. „1943-1947 duszpasterstwo w Belgii”; Ks. J. Tyczka, *Biogramy polskich werbistów*, cz. I: A-K, „NurtSVD” 35(1985), s. 255-256.

¹⁵⁶ APP-SVD, Personalia - O. Franciszek Wardowski, Życiorys. „1943 – w marcu – bez paszportu, bez papierów udaje się przez zieloną granicę wraz z innymi ojcami”.

co później dołączyli; Alfons Boniewicz¹⁵⁷; Jan Mazantowicz¹⁵⁸ i Lukasek¹⁵⁹ Tomasz¹⁶⁰. Zdaniem ks. Wardowskiego przed nim w prowadzenie duszpasterstwa zaangażowani byli „OO Kapucyni, mówiący po polsku, bliżej mi nieznanymi”¹⁶¹.

Pod koniec wojny „z chwilą uwolnienia Brukseli, sprowadził się do miasta szef, rektor PMK, ks. Przygoda” przenosząc w ten sposób siedzibę PMK do stolicy i zamieszkał na rue Parnasse 28¹⁶². Do pracy duszpasterskiej w okręgu Liège włączył się wówczas czasowo (30.09. – listopad 1945 r.) ks. Augustyn Zimny, kapelan obozu Centre Val Benoît¹⁶³. Po sukcesywnym wycofywaniu się werbistów z duszpasterstwa polskiego w Belgii, np. nowym duszpasterzem do okręgu Liège został mianowany przez ks. Przygodę, ks. Walenty Nowacki¹⁶⁴ były kapelan wojsk polskich na Zachodzie i ks. Józef Kochan¹⁶⁵. Pod koniec 1947 r. ks. Kochan był duszpasterzem w rejonie Charleroi, a w rejonie Centre (Louvière, Péronnes les Binche, Ressaix, St Vaast) ks. Władysław Pardyka¹⁶⁶.

Pomoc duszpasterską bezpośrednio po wyzwoleniu z obozu (29 IV 1945 r.) wobec wychodźstwa polskiego świadczyli również duchowni polscy – kapłani diecezjalni i zakonni, zrzeszeni w Polskim Związku b. Więźniów Politycznych w Belgii¹⁶⁷. Z ich arkuszy ewidencyjnych jednoznacznie wynika, że byli roz-

¹⁵⁷ APP-SVD, Personalialia - O. Alfons Boniewicz. Życiorys. „Przez kilka miesięcy pracowałem w Liège razem z O. Zapłątą i Turbańskim. Mieszkaaliśmy nie w samym Liège, a w Glin, na przedmieściu Liège i obsługiwaliśmy wszystkich Polaków w okolicy bliższej i dalszej miasta. Po kilku miesiącach zostałem przeniesiony przez ówczesnego rektora misji ks. Jacka Przygodę do okręgu Charleroi. Zamieszkałem razem z O. Skórą w Dampremy. Przede mną był O. Stuba. Po odejściu O. Skóry do Brukseli współpracowałem przez pewien czas z O. Walczakiem – benedyktyinem, później z pewnym księdzem z Archidiecezji Krakowskiej”. Wrócił do Polski w listopadzie 1947 r.

¹⁵⁸ APP-SVD, Personalialia - O. Jan Mazantowicz.

¹⁵⁹ APP-SVD, Personalialia - O. Tomasz Lukasek. Mój życiorys. Pracował „wśród emigracji polskiej w Leodium (Liège)”; Pielorz, *Duszpasterstwo Polskie w rejonie Amay*, s. 21.

¹⁶⁰ *50 lat Werbistów w Polsce (Zgromadzenie Słowa Bożego)*, red. O. J. Arlik, o. J. Cebulski, o. Fr. Folek i in., Pieniężno 1973, s. 75; Ks. St. Turbański SVD, *Redakcja Duszpasterz Polski Zagranicą*, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 40(1989) z. 2, s. 253-254; AIBnPiDPKUL, sygn. O/3, *Kronika Bractwa Żywego Różańca w Belgii (1949-1999)*.

¹⁶¹ APP-SVD, Personalialia - O. Franciszek Wardowski, Duszpasterz emigracyjny ks. Wardowski Franciszek.

¹⁶² APP-SVD, Personalialia - O. Stanisław Turbański. Życiorys; Pielorz, *Ks. Jacek Przygoda*, s. 402; APP-SVD, Personalialia - O. Franciszek Folek, Bruksela.

¹⁶³ AIBnPiDPKUL, sygn. D/10, Duszpasterze Polscy w Liège.

¹⁶⁴ Ks. Z. Malczewski, TChr., *ŚP. Ks. Kanonik Walenty Nowacki*, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 46(1995) z. 2, s. 295-296.

¹⁶⁵ AIBnPiDPKUL, sygn. O/3, *Bractwo Żywego Różańca w Belgii. Biuletyn Wewnętrzny 1998*, Ks. J. Pielorz omi, *Pielgrzymki różańcowe do Bennaux*, s. 17; Pielorz, *Duszpasterstwo Polskie w rejonie Amay*, s. 21.

¹⁶⁶ Pielorz, *Czterokrotny pobyt Jana Pawła II w Belgii*, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 45(1994), z. 2, s. 249; Tenże, *Duszpasterstwo Polskie w Beneluksie*, s. 603.

¹⁶⁷ AIBnPiDPKUL, sygn. O/5, Polski Związek b. Więźniów Politycznych w Belgii. Arkusze ewidencyjne sporządzone zostały na początku 1947 r.

mieszczeni w różnych ośrodkach, pozostając np. „na utrzymaniu Jezuitów belgijskich”. Wśród nich byli m.in.: Szalast Stanisław – zakonnik¹⁶⁸; Stańco Józef SJ¹⁶⁹; Pławecki Julian – zakonnik¹⁷⁰; Nowicki Stanisław¹⁷¹; Chudy Kazimierz¹⁷²; Bartczak Stanisław¹⁷³; Barciszewski Szymon¹⁷⁴ i Bachowski Antoni¹⁷⁵.

Dnia 13 października 1947 r. prymas Polski ks. kard. A. Hlond zwrócił się z prośbą do przełożonego OO. Oblatów, o objęcie duszpasterstwa wśród wychodźstwa polskiego w Belgii¹⁷⁶. Pozytywną odpowiedzią ze strony Ojców Oblatów była nominacja na rektora PMK w Belgii i Luksemburgu, z dniem 1 I 1948 r. ks. Karola Kubsza. Oficjalnie przejęcie PMK odbyło się 6 stycznia¹⁷⁷.

¹⁶⁸ Tamże. Arkusz Ewidencyjny Nr 121.

¹⁶⁹ Tamże. Arkusz Ewidencyjny Nr 53.

¹⁷⁰ Tamże. Arkusz Ewidencyjny Nr 19.

¹⁷¹ Tamże. Arkusz Ewidencyjny Nr 18.

¹⁷² Tamże. Arkusz Ewidencyjny Nr 12.

¹⁷³ Tamże. Arkusz Ewidencyjny Nr 10.

¹⁷⁴ Tamże. Arkusz Ewidencyjny Nr 9.

¹⁷⁵ Tamże. Arkusz Ewidencyjny Nr 8.

¹⁷⁶ Pielorz, *ŚP. O. Karol Kubsz*, „Duszpasterz Polski Zagranicą”, 47 (1996) z. 4, s. 591; L. Głowacki, *Duszpasterstwo polonijne Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej*, w: *Działalność męskich zgromadzeń zakonnych wśród Polonii*, red. J. Bakalarz i in., Lublin 1982, s. 525.

¹⁷⁷ Tenże; *Duszpasterstwo Polskie w rejonie Amay*, s. 21; Tenże, *Ks. Jacek Przygoda*, s. 402; Tenże, *Duszpasterstwo Polskie w Beneluksie*, s. 601; Tenże, *Zarys historyczny wice-prowincji polskiej we Francji i Beneluksie*, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 36(1985) z. 2, s. 272-273.

DIE ORGANISATION DER SEELSORGEBETREUUNG POLNISCHER EMIGRANTEN IN BELGIEN IN DEN JAHREN 1930-1947

Zusammenfassung

Auf die Notwendigkeit, die seelsorgliche Betreuung der Auslandspolen in Belgien zu organisieren, verwies der Botschafter der Republik Polen schon 1923 in Brüssel. Offiziell wandte sich Kardinal Mercier mit der Bitte um ihre Organisation in Belgien an den Warschauer Metropoliten Erzbischof Kardinal Kakowski. Die Entscheidung über die Gründung der Polnischen Katholischen Mission in Belgien traf der Primas von Polen dann im Januar 1926. Kardinal E. Dalbor betraute P. Dr. T. Kotowski mit ihrer Organisation.

Die Aufgabe der Polnischen Katholischen Mission bestand in der Aufrechterhaltung ständiger Beziehungen zu kirchlichen und wissenschaftlichen Kreisen sowie mit der Presse und der katholischen Gemeinschaft Belgiens sowie in der Gewährleistung der religiösen und moralischen Betreuung der polnischen Katholiken in Belgien. Die Tätigkeit der Polnischen Katholischen Mission erfaßte das gesamte Territorium Belgiens. Den Rektor und die Kapläne ernannte der Primas von Polen immer in Absprache mit der belgischen Bischofskonferenz. Die Polnische Katholische Mission organisierte regelmäßige Fahrten der Kapläne zu den größeren Arbeitersiedlungen und legte dabei besonderen Nachdruck auf die Wahrung des polnischen Charakters der Gottesdienste, die Spendung der heiligen Sakramente und den polnischsprachigen Katechismusunterricht in Kirche und Schule.

Eine ständige Seelsorge für Polen auf dem Territorium Belgiens wurde 1927 in folgenden Pfarreien organisiert: Liège, Cheratte, Montegné, Micheroux, Winterslag, Waterschei, Peronnes und Boussu-Bois. Für ihre Organisation und unmittelbar für die Seelsorgearbeit engagierten sich die Rektoren Kotowski, Kudłacik, Moskwa, Oficjalski und Pryzgodą sowie u.a. die Priester Szwabiński, Wojciechowski, Pająk, Justynjan Vannut, Van Ruyteghen und Romer. Außerdem halfen ihnen Priesterstudenten im Rahmen ihrer Möglichkeiten. Der Pater Rektor war bemüht, breitere Kreise – „amtliche, journalistische, soziale und staatsbürgerliche Gremien“ – in Polen für die polnische Seelsorge in Belgien zu interessieren. Nichtsdestotrotz war er der Meinung, daß die Aufrechterhaltung der Polnischen Katholischen Mission in Brüssel wegen der Erfolglosigkeit seiner Bemühungen zur Befriedigung der spirituellen Bedürfnisse der polnischen Emigranten nicht nur zwecklos, sondern geradezu schädlich sei.

Während des Krieges engagierten sich die Verbistenpatres für die Durchführung der Seelsorgetätigkeit unter den polnischen Emigranten. Seit Januar 1948 wurden die Polnische Katholische Mission und die Seelsorgetätigkeit dann von den Oblatenpatres übernommen.

Aus dem Polnischen übersetzt von Herbert Ulrich